

บทที่ 4

วิเคราะห์ความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษากับ วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ

กระบวนการให้ความรู้และเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมศึกษานั้นมีจุดประสงค์สำคัญก็เพื่อให้เกิดความรู้และตระหนักในสถานการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น ซึ่งมีทั้งที่เป็นส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และส่วนที่เป็นผลกระทบต่อระบบการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ทางกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความรู้ เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว จะทำให้มนุษย์เกิดความตระหนักต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม จะส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตและสุขภาพอนามัย อันจะก่อให้เกิดการเจ็บป่วยและเป็นทุกข์ได้ในที่สุด เพราะปัญหาหรือสภาพวิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่กำลังเผชิญกันอยู่ กำลังทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ นั่นก็ล้วนมาจากการกระทำของมนุษย์ทั้งนั้น มนุษย์ควรมีเจตคติหรือท่าทีต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยการปรับเปลี่ยนมุมมองหรือวิธีคิดเสียใหม่ จากเดิมที่เคยเห็นธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงสิ่งของภายนอกที่มีไว้สำหรับบำรุงบำเรอสนองความต้องการของมนุษย์ โดยที่มนุษย์จะทำอย่างไรกับสิ่งแวดล้อมก็ได้ มาเป็นการมองให้เห็นถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อมวลมนุษย์และสรรพสัตว์

ดังนั้นในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่มนุษย์เผชิญอยู่ที่สำคัญเกิดจากการกระทำของมนุษย์เอง และมีความร้ายแรงถึงขั้นวิกฤติแล้ว จึงเสนอให้เริ่มปฏิบัติการปรับปรุงตัวมนุษย์เอง ได้แก่ การสร้างจริยธรรมและจิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อมใหม่ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งในการผลิต การบริโภค การจัดการสิ่งแวดล้อมและสังคมใหม่ ที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงทัศนะเดิมที่คิดว่าธรรมชาตินั้นดำรงเพื่อตัวมนุษย์ เป็นการคิดที่ว่าธรรมชาติดำรงอยู่โดยลำพังของมันเป็นเอง ธรรมชาติดำรงอยู่เพื่อธรรมชาติไม่ใช่เพื่อมนุษย์ หรือให้หันมายอมรับทัศนะที่ว่าจุดศูนย์กลางของการพัฒนาทั้งหลายไม่ได้อยู่ที่การเพิ่มพูนวัตถุสิ่งของหรือเทคโนโลยี แต่จะต้องอยู่ที่คุณภาพชีวิตของมนุษย์ และความมั่นคงที่แท้ไม่ใช่ความมั่นคงของดินแดน หากเป็นความมั่นคงของประชาชนจะต้องใช้เทคโนโลยีที่สะอาด และบริโภคอย่างมีจิตสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม จะต้องให้บุคคลมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เป็นต้น เพื่อหันมาร่วมมือกันในการที่จะหาวิธีทางป้องกันปัญหาที่กำลังจะเกิดขึ้น และหามาตรการหรือวิธีการแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ ด้วย

การนำความรู้ความเข้าใจหรือทักษะการจัดการสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ และแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งหลังจากการที่ได้ศึกษาทบทวนวรรณกรรมและแนวคิดต่าง ๆ ในทางสิ่งแวดล้อมศึกษาและวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแล้วสามารถวิเคราะห์ได้ดังต่อไปนี้

4.1 ความตระหนัก (Awareness)

การสร้างความตระหนักให้แก่บุคคลหรือการทำให้บุคคลได้เกิดความตระหนักต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น คือการที่ให้บุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้า หรือการที่ให้บุคคลได้สัมผัสกับสิ่งเร้าหรือประสบการณ์ต่าง ๆ แล้วเกิดการรับรู้ ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกขึ้นภายในจิตใจต่อสิ่งเร้าหรือประสบการณ์นั้น อันเป็นผลทำให้เกิดความตระหนักว่าดีหรือไม่ดี ชอบใจหรือไม่ชอบใจต้องการหรือไม่ต้องการ ในทางสิ่งแวดล้อมก็เช่นกันหากบุคคลได้รับรู้หรือมีประสบการณ์กับปรากฏการณ์ทางสิ่งแวดล้อมอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ว่าจะเป็นทางบวกหรือทางลบ จนทำให้เกิดการรับรู้ในปรากฏการณ์นั้นแล้ว การสัมผัสรับรู้นั้นก็ทำให้เกิดความตระหนักว่าดีหรือไม่ดี ชอบใจหรือไม่ชอบใจ ซึ่งถ้าปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นสิ่งดีมีประโยชน์หรือชอบใจ ก็ต้องการที่จะได้สัมผัสรับรู้กับปรากฏการณ์นั้นอีก อยากให้มีให้เป็นที่ไปต่อไป ในขณะที่ปรากฏการณ์นั้นไม่ดี มีโทษหรือเป็นปัญหา ก็ไม่ต้องการ ไม่อยากให้มีไม่อยากให้เป็น ความตระหนักซึ่งเป็นผลที่เกิดขึ้นจากสัมผัสรับรู้ถึงข่าวสารข้อมูลทางสิ่งแวดล้อมทั้งด้านดีด้านเสีย วัตถุประสงค์ข้อหนึ่งของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา คือ การสร้างความตระหนัก (Awareness) เพื่อที่จะช่วยให้กลุ่มทางสังคมและบุคคลเกิดความรู้สึกเป็นห่วงและรู้สึกไวต่อภาพรวมของสิ่งแวดล้อมและประเด็นปัญหา อันจะนำไปสู่การตั้งคำถามที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ซึ่งจากการศึกษาทบทวนแนวคิดเรื่องความตระหนักทางสิ่งแวดล้อมศึกษากับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแล้ว แนวคิดเรื่องความตระหนักสามารถใช้ได้กับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ วิธีคิดแบบสามัญลักษณะและวิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1.1 วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ

วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุเป็นการคิดมองย้อนจากตัวปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่กลับไปสู่ต้นตอหรือสาเหตุของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยการคิดสืบสาวหาสาเหตุลงไปทีละขั้นทีตอนจนกว่าจะถึงต้นตอที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์นั้น การได้รับรู้ข่าวสารข้อมูลที่เป็นปรากฏการณ์ทางสิ่งแวดล้อมหรือได้รับประสบการณ์ทางสิ่งแวดล้อมอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วคิดมองย้อนกลับไปหาแหล่งที่มา

ของปรากฏการณ์นั้น จนสามารถที่จะรู้ได้ว่าเกิดมาจากอะไร มีที่มาที่ไปอย่างไร แล้วจะเกิดอะไร ขึ้นต่อไป จะทำให้เกิดความตระหนักถึงสิ่งที่ได้รับรู้ขึ้น ซึ่งความตระหนักจะนำไปสู่การตั้งประเด็น คำถามหรือประเด็นปัญหาต่อปรากฏการณ์นั้นว่าต้องทำอย่างไร สมกับที่ วินัย วีระวัฒนานนท์ (2540, หน้า 110) กล่าวว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่คุณภาพชีวิต โดยการพัฒนาได้ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่คุณภาพสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในสังคมไทย ดังนั้นจึงควรมีแนวคิดและการปฏิบัติที่ว่า "การพัฒนาที่ยั่งยืน" เกิดขึ้น แนวคิดดังกล่าวแสดงว่าการที่มนุษย์ต้องประสบกับปัญหาสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมนั้น มีสาเหตุมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมา ทำให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับคุณภาพชีวิตของมนุษย์ จึงได้มีแนวคิดที่จะให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวความคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ เป็นการมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วโดยอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งเสริมสนับสนุนกันจนก่อให้เกิดปรากฏการณ์นั้นขึ้นมาได้ ทุกอย่างที่เกิดขึ้นมาในโลกไม่มีอะไรที่เกิดขึ้นมาเองได้โดยลำพังด้วยตัวเอง แต่ทุกอย่างล้วนต้องอาศัยสิ่งต่าง ๆ คอยส่งเสริมสนับสนุนเป็นเหตุและผลของกันและกัน และจะอาศัยอยู่ได้ก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกันจึงจะอยู่ได้ การคิดแบบนี้จะช่วยให้เกิดความตระหนักถึงความสัมพันธ์และอิงอาศัยเชื่อมโยงซึ่งกันและกันของ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เมื่อเกิดเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งก็จะทำให้เกิดความตระหนักถึงสาเหตุที่มา ความเกี่ยวโยงสืบเนื่องของตัวปัญหาและสามารถตั้งประเด็นคำถาม พร้อมค้นหาแนวทางแก้ไขได้ อย่างครอบคลุมรอบคอบ ดังจะเห็นได้ว่าปัญหาความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อม หากใช้วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ ก็สามารถคิดได้โดยการคิดแบบสืบสาวหาสาเหตุและสืบสวนหาความสัมพันธ์ว่าสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์กันทั้งสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น และมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วย ในแง่ที่ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและมนุษย์เป็นผู้สร้างสิ่งแวดล้อมทางวัตถุในสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มนุษย์กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมจึงมีความสัมพันธ์ต่อกัน โดยในทางหลักนิเวศวิทยานั้นถือว่าสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นผู้ผลิต ส่วนมนุษย์เป็นผู้บริโภค แม้แต่ในทางเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยในการผลิต ส่วนมนุษย์ก็เป็น ผู้ผลิตและผู้บริโภค ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมจึงเกิดขึ้นโดยมีมนุษย์เป็นตัวการสำคัญ ที่ก่อให้เกิด ความสัมพันธ์ที่ไม่ประสานสมดุลกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นเอง มนุษย์จะ ต้องตระหนักอยู่เสมอว่า ปัญหาการทำลายสิ่งแวดล้อมมีสาเหตุมาจากการกระทำของมนุษย์เป็น สำคัญ และเมื่อมีการวิเคราะห์ถึงระบบเศรษฐกิจด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เมื่อใด จำเป็นต้อง คำนึงถึงปัจจัยเชิงมนุษย์ด้วยทุกครั้ง ยิ่งกว่านั้นในปัจจุบันระบบนิเวศที่ดี ระบบเศรษฐกิจที่ดี มีความเกี่ยวพันกันทั้งผลและปัจจัยอย่างแยกกันไม่ออก (ป.มหาพันธ์, 2544) การที่หลายฝ่ายไม่ว่า

จะเป็นในประเทศหรือต่างประเทศก็ตาม ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพ จนถึงกับมีการร่างปฏิญญาว่าด้วยเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพที่กรุงริโอ เดอจาเนโร เมื่อปี พ.ศ.2535 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทุกชาติได้ร่วมกันรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ในเขตภูมิภาคของตนเอง ก็เพราะได้ตระหนักเห็นถึงคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพที่มีคุณประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมและชีวิต และได้ตระหนักถึงความหายนะอันเกิดจากการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น การเกิดไฟป่า การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาค้นคว้าสืบสาวหาสาเหตุ และตัวแปรที่ก่อให้เกิดภัยทางธรรมชาติหลายด้านพบว่า เป็นผลพลอยมาจากการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพจนทำให้สภาพแวดล้อมเสียสมดุล ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เมื่อเกิดปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นในเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์นั้นจะส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ก็จะทำให้มนุษย์เกิดความตระหนักต่อสิ่งแวดล้อม อันจะเป็นผลนำไปสู่การศึกษาสืบสาวหาสาเหตุที่มาที่ไปและความโยงใยสัมพันธ์กันของปรากฏการณ์นั้น ๆ หรือประเด็นปัญหานั้น ในขณะที่เดียวกันการสืบสาวหาเหตุและการมองประเด็นปัญหาในภาพรวม จนมองเห็นมูลเหตุที่มาที่ไปและความโยงใยถึงกันของสภาพปัญหา ก็จะเป็นผลทำให้เกิดความตระหนักต่อประเด็นปัญหานั้น ๆ เช่นเดียวกัน วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ จึงช่วยให้บุคคลสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ทางสิ่งแวดล้อมได้ทั้งในอดีตและคาดการณ์เกี่ยวกับภาพรวมสิ่งแวดล้อมในอนาคตได้ อันจะเป็นผลให้เกิดความตระหนักต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การตั้งประเด็นปัญหาหรือคำถามเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมต่อไป

4.1.2 วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ

วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ คือวิธีคิดอย่างรู้เข้าใจหรือรู้เท่าทันความเป็นจริงของธรรมชาติ ภายใต้สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ โดยรอบตัวที่ต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันหรือต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติเสมอเหมือนกันหมด ไม่มีสิ่งใดสามารถหลีกเลี่ยงหลักความจริงตามธรรมชาติไปได้ หรือจะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ไม่ต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติเป็นไม่มี ซึ่งหลักความจริงตามธรรมชาติที่นี้ได้แก่ อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกสิ่งต้องเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทุกขัง ความไม่คงทนถาวร และอนัตตา ความไม่มีรูปร่างตัวตนที่แท้จริง ทุกอย่างล้วนแต่มาจากองค์ประกอบต่าง ๆ มารวมกันเข้าเป็นรูปร่าง ลักษณะ แต่สุดท้ายต้องเสื่อมสลายไป การมองเห็นและยอมรับความจริงที่ว่าทุกสรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต รวมไปถึงสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากเหตุปัจจัย กล่าวคือเกิดมาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มาประกอบกันเข้าเป็นรูปร่างลักษณะที่แตกต่างกันไป และไม่สามารถจะคงอยู่อย่างนั้นตลอดไปจะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยหรือตามลักษณะขององค์ประกอบนั้น จึงเรียกได้ว่าเป็นอนิจจัง คือความไม่เที่ยง เมื่อองค์ประกอบต่าง ๆ ที่

มาประกอบกันเกิดการเปลี่ยนแปลงสูญสลาย ก็ไม่สามารถที่จะคงอยู่เป็นรูปร่างลักษณะต่อไปได้ เรียกว่าอนัตตา คือ ความไม่มีตัวตนที่แท้จริง ในขณะที่เดียวกันการที่ต้องตกอยู่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง หรือต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับสิ่งอื่น เป็นภาวะที่กดดัน บีบคั้นแปรปรวน เรียกว่าทุกข์ คือภาวะที่ทนได้ยากซึ่งเห็นได้จากแนวคิดคุณสมบัติของสิ่งแวดล้อม (เกษม จันทรแก้ว และคณะ, 2541) ที่ว่าสิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงตามเวลาที่เปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงนั้นอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวหรือถาวรก็ได้ กลไกสิ่งแวดล้อมมีชีวิต เช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตในธรรมชาติทั่วไป จึงมีกระบวนการเกิดภายในและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น เช่น เมืองทุกเมืองจะค่อย ๆ เติบโต การทำลายป่าแล้วเผาจะพืชค่อย ๆ ขึ้นทดแทน มนุษย์และสัตว์จะเริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่จนสูญสลายไปจากโลกเป็นต้น นอกจากการเปลี่ยนแปลงแล้วสิ่งต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่บนโลกใบนี้ยังต้องเกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันเป็นลูกโซ่ เนื่องจากสิ่งแวดล้อมแต่ละชนิดมีความต้องการกันและกัน ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ทำให้มีรูปแบบที่ต้องอาศัยกันและกันทั้งทางตรงและทางอ้อมภายใต้ระบบกฎเกณฑ์ เพื่อให้คงไว้ซึ่งความสมดุลตามธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากแนวคิดเรื่องกฎของการถ่ายทอดพลังงาน กฎการถ่ายทอดหรือสารอาหารกฎของห่วงโซ่อาหารเป็นต้น

นอกจากการมองเห็นและยอมรับความจริงแล้ว ยังจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามเหตุปัจจัยหรือปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายให้สอดคล้องตามความเป็นจริงตามธรรมชาติด้วย ดังจะเห็นได้จากแนวคิดเรื่องการไม่เบียดเบียนผู้อื่น (ป.มหาจันทร์, 2544) ที่ว่า การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ว่าจะ เป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกันหรือสัตว์ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่เป็นแม่น้ำลำธาร ป่าเขาลำเนาไพร หรือท้องทะเล การไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมจะมีผลโดยตรงต่อการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพราะตระหนักรู้และเห็นคุณค่าของชีวิตทุกชีวิตที่ต้องการดำรงชีวิตโดยปกติสุข จากแนวคิดทางสิ่งแวดล้อมดังกล่าวแสดงว่า มองสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ว่าทุกสิ่งตกอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลง ถูกกดดันบีบคั้นอยู่ตลอดเวลา และไม่มีอะไรจะดำรงอยู่ในโลกได้ตลอดไปอย่างมั่นคงถาวร ซึ่งมีแนวคิดเช่นเดียวกันกับวิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ และจากแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่ต้องการให้มีการพิทักษ์รักษากระบวนการทางนิเวศวิทยาทั้งปวง ซึ่งมีหน้าที่หล่อเลี้ยงโลกธรรมชาติ รวมทั้งระบบที่รองรับชีวิตของสรรพสิ่งทั้งหลาย ต้องรักษาความหลากหลายทางธรรมชาติ และต้องดูแลการใช้ทรัพยากรและระบบนิเวศให้อยู่บนหลักของ "ความยั่งยืนยาวนาน" (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2541) จะเห็นได้ว่ามีหลักการแนวคิดแบบรู้เท่าทันความจริงตามหลักธรรมชาติ คือรู้และเข้าใจในระบบกลไกของกระบวนการทางนิเวศวิทยา และระบบการดำรงชีวิตของสรรพสิ่งทั้งหลาย รวมไปถึงต้องการให้มีการปฏิบัติต่อธรรมชาติโดยสอดคล้อง

ตามหลักความจริงไม่กระทำการใด ๆ ที่เป็นการขัดขวางหรือทำลายกระบวนการทางนิเวศ และการดำเนินชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลาย เพราะตระหนักดีว่า หากกระบวนการทางนิเวศวิทยาถูกทำลายลง ระบบชีวิตที่อิงอาศัยและสัมพันธ์กันในระบบนิเวศก็พลอยถูกทำลายไปด้วย ขณะเดียวกันหากสามารถรักษากระบวนการทางนิเวศไว้ได้ทุกอย่างที่อยู่ในระบบก็จะดำเนินไปได้ด้วยดี

ดังนั้นวิธีคิดแบบสามัญลักษณะจึงช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์กันและกันของสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของระบบนิเวศ ซึ่งเป็นระบบที่จะดำรงอยู่ได้ต้องอิงอาศัยสัมพันธ์กันกับองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในระบบที่ทำหน้าที่เกื้อกูลกันอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นก็เพื่อรักษาความสมดุลของระบบเอาไว้ จะทำให้บุคคลเกิดความตระหนักว่า หากเกิดเหตุการณ์ขึ้นกับส่วนใดส่วนหนึ่งจะส่งผลกระทบไปถึงส่วนอื่น ๆ ด้วย ทำให้บุคคลมีสติระลึกรู้ถึงอยู่เสมอเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม อันจะก่อให้เกิดการยอมรับความเป็นจริงของสิ่งแวดล้อมพร้อมทั้งจะช่วยให้ปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างรู้เข้าใจ

4.1.3 วิธีคิดแบบอุบายปลุกเจ้าคุณธรรม

วิธีคิดแบบอุบายปลุกเจ้าคุณธรรม แนวคิดหลักของวิธีคิดแบบนี้เป็นการคิดค้นตัว ไม่ประมาท คิดอย่างมีสติ รู้สำนึก และรู้เท่าทันความเป็นจริง มองสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยความสร้างสรรค์ ไม่หือแท้หุดหู่หรือยอมรับชะตากรรมในยามที่ต้องประสบกับปัญหาโดยไม่คิดหาทางแก้ไขหรือแม้แต่อยู่ในสถานการณ์ที่ดีไม่มีปัญหาก็กไม่ประมาทหลงไหลเพลิดเพลิน มีสติคอยกำกับอยู่เสมอ วิธีคิดแบบอุบายปลุกเจ้าคุณธรรมนี้ จะเห็นได้จากแนวคิดของสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ตระหนักถึงสถานการณ์การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในสภาวะที่น่าวิตกกังวลอย่างยิ่งเพราะมีการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโทรมของสิ่งแวดล้อมอยู่ในขั้นวิกฤต การมองเห็นสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและมลภาวะเป็นพิษในสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะในแง่มุมใดก็ตาม ในที่สุดแล้วปัญหาที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมจึงจำเป็นที่จะต้องรีบดำเนินการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ด้วยการคิดหามาตรการในการป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อม รวมถึงความร่วมมือในการปลูกฝังความรู้ความเข้าใจในการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม ในเชิงอนุรักษ์พัฒนาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น (จิตราวิชญ์ โภธิมาภะ และคณะ, 2542) เมื่อได้มองเห็นปัญหาทางสิ่งแวดล้อมแล้ว ไม่รอเผชิญกับปัญหาหรือผลกระทบอย่างสิ้นหวัง แต่พยายามที่จะค้นหาแนวทางแก้ไข หาความร่วมมือในการหาทางป้องกันแก้ไข ไม่ปล่อยให้เป็นที่ของใครคนใดคนหนึ่งหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งทำหน้าที่ไปเพียงลำพัง แล้วนั่งรอผลจากการทำงานนั้น ดังจะเห็นได้จากการที่องค์การสหประชาชาติได้จัดตั้งโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (United

Nations Environmental Program) เพื่อรับผิดชอบในการป้องกันแก้ไขปัญหาล้างแ้วดล้้อมและได้กำหนดให้วันที่ 5 มิถุนายน ของทุกปีเป็นวัน "ล้างแ้วดล้้อมโลก" เพื่อปลุกฝ้ังให้ประชาชนของประเทศต่าง ๆ เห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและล้างแ้วดล้้อม ได้เกิดความตระหนักมีจิตสำนึกที่จะช่วยเหลือร่วมมือกันป้องกันและแก้ไขปัญหาล้างแ้วดล้้อมที่นับวันจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น (สมพร เทพสิทธิ์า, 2537) แนวคิดพื้นฐานที่องค์การสหประชาชาติเห็นว่าโลกกำลังเผชิญกับปัญหาล้างแ้วดล้้อมที่นับวันจะยิ่งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น จึงเกิดความตระหนักถึงผลกระทบที่จะกลับมาสู่สังคมมนุษย์ จึงได้ก่อตั้งโครงการล้างแ้วดล้้อมแห่งสหประชาชาติขึ้นมา รวมไปถึงได้กำหนดให้มีวันล้างแ้วดล้้อมโลกขึ้นมา เพื่อเป็นการปลุกเร้าสร้างแรงจูงใจให้มนุษยชาติที่ต้องดำรงชีวิตด้วยการพึ่งพาอาศัยล้างแ้วดล้้อมอยู่ตลอด ได้หันมาให้ความสนใจและตระหนักต่อภาพรวมของล้างแ้วดล้้อมและประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อที่จะก่อให้เกิดการพูดคุย การตั้งคำถามหรือถกปัญหาเกี่ยวกับล้างแ้วดล้้อมและการพัฒนา มิใช่ปล่อยให้เป็นที่ของประเทศไทยใดประเทศหนึ่งรับผิดชอบและหาทางแก้ไขปัญหาของตน ทั้งนี้เพราะปัญหาล้างแ้วดล้้อมเป็นปัญหาที่เกิดในจุดเล็ก ๆ แต่แพร่กระจายไปในบริเวณกว้าง จึงต้องการที่จะปลุกให้ทุกชนชาติได้เกิดความตระหนักและรับผิดชอบร่วมกัน วิธีคิดแบบอุบายปลุกเร้าคุณธรรมจึงช่วยทำให้บุคคลได้เกิดความตระหนักถึงสถานการณ์ทางล้างแ้วดล้้อม แล้วเกิดความรู้สึกนึกคิดที่จะทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเกี่ยวกับล้างแ้วดล้้อมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อันจะนำไปสู่ป้องกันรักษาและแก้ไขปัญหาล้างแ้วดล้้อมพร้อมทั้งให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในอนาคต

กล่าวโดยสรุป วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้งที่เป็นวิธีคิดแบบสืบสาวค้นหาสาเหตุที่มาที่ไปของปัญหา ทั้งที่เป็นวิธีคิดแบบสอบสวนหาปัจจัยที่เป็นตัวแปรที่เรียกว่า "ปัจจัยสัมพันธ์" ที่ทำให้มองเห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงพึ่งพาอาศัยกันของสิ่งต่าง ๆ วิธีคิดแบบสามัญลักษณะหรือคิดแบบรู้เท่าทันความจริง จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักของความเป็นไปตามกฎธรรมชาติหรือการรู้เท่าทันกฎของธรรมชาติ จนนำไปสู่การยอมรับที่ว่า มันเป็นธรรมดาที่สรรพสิ่งทั้งมวลมีความเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงจนกระทั่งแตกสลายไปในที่สุด ตลอดจนการคิดแบบอุบายปลุกเร้ากุศลจะช่วยให้มนุษย์เกิดสติความรู้สึกนึกคิด เกิดความตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองที่เกี่ยวข้องกับล้างแ้วดล้้อม ในฐานะที่มนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของล้างแ้วดล้้อม มนุษย์ควรดำรงอยู่อย่างไรจึงจะกลมกลืนสอดคล้องกับล้างแ้วดล้้อม และการกระทำของมนุษย์ก็ควรเป็นไปอย่างประสานสอดคล้องเกื้อกูลกับล้างแ้วดล้้อม ไม่ใช่เพื่อการทำลายล้างแ้วดล้้อม เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง ดังที่พระธรรมปิฎก (2543, หน้า 98) ได้กล่าวว่า การมีปัญญาที่มองเห็นความจำเป็นในการรักษาคุณภาพในระบบของการอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสิ่งทั้งหลาย เรา

มองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งอยู่ในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติ คือระบบของความเป็นไปตาม เหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลายว่าสิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีผลกระทบต่อกัน สิ่งที่เกิดขึ้นในส่วนหนึ่งก็จะมีผลกระทบต่อส่วนอื่นด้วย ความเข้าใจในเรื่องนี้จะเป็นเครื่องบอกเหตุผลว่า ทำไมเราต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อจะรักษาระบบความสัมพันธ์นี้ให้อยู่ในดุลยภาพ จะทำให้มนุษย์ สามารถที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมได้ และสามารถที่จะปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับ ความเป็นจริงตามธรรมชาติได้เช่นกัน ในขณะที่ความตระหนักที่มีต่อสิ่งแวดล้อมจะทำให้มนุษย์ คิดหาวิธีการต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การตั้งประเด็นปัญหาหรือการแก้ไขปัญหา อันเป็นภาระหน้าที่ของ กระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งก็ต้องอาศัยวิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการมาช่วยเพื่อให้บรรลุถึง วัตถุประสงค์ของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา

4.2 ความรู้ (Knowledge)

แนวคิดเรื่องความรู้ความเข้าใจของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อมนั้น ถือว่ามนุษย์ยังมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมน้อยมาก เพราะมนุษย์เป็นตัวการที่สำคัญที่สุดในการทำลาย ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ เพราะฉะนั้นวิธีการแก้ปัญหา ทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ตรงจุดที่สุดคือ การแก้พฤติกรรมของคนอันเป็นสาเหตุของปัญหา ซึ่งอาจจะ ได้ผลดีกว่าการใช้เทคโนโลยีตามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและ (จิตราภรณ์ โภธิมาภะและคณะ, 2542) เมื่อไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้เลยว่า ไม่ว่าจะเกิดปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่หรือที่กำลังเป็นไปอยู่รวมไป ถึงปัญหาที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้นั้น ปัญหาส่วนใหญ่ล้วนมาจากมนุษย์ทั้งสิ้น ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้น จากมนุษย์ก็คือความไม่รู้ของมนุษย์ มนุษย์ไม่รู้จักรบบกลไกความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อม ไม่รู้จัก หลักเกณฑ์ขอบเขตหรือข้อจำกัดของสิ่งแวดล้อม ไม่รู้จักวิธีปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมเป็นต้น ความไม่รู้ ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบตามมามากมาย และมนุษย์เองก็ยังไม่รู้จักวิธีที่จะแก้ไข ปัญหาเหล่านั้นได้อย่างไรอีก จึงกลายเป็นว่าปัญหาระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เป็นปัญหาที่วก เวียนไปมาไม่รู้จบสิ้น ดังนั้นการให้การศึกษาหรือการให้ความรู้จึงเป็นสิ่งสำคัญจำเป็นและทำทนาย อย่างยิ่งในกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อที่จะให้บุคคลเกิดความรู้ความเข้าใจต่อสิ่งแวดล้อม มากยิ่งขึ้น อันจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องต่อสิ่งแวดล้อมและการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ เพราะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เช่นระบบนิเวศอย่างแท้จริงจะช่วยให้เข้าใจปัญหา ต่าง ๆ ทั้งธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคม (จิตราภรณ์ โภธิมาภะ และคณะ, 2542) กระบวนการให้ความรู้ทางสิ่งแวดล้อมมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้บุคคลกลุ่มบุคคลและสังคมมีความรู้

มีประสบการณ์ที่หลากหลาย และเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและปัญหาที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษาทบทวนแนวคิดเรื่องความรู้ทางสิ่งแวดล้อมกับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ พบว่ามีแนวคิดเช่นเดียวกับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ วิธีคิดแบบแก้ปัญหา วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์และวิธีคิดแบบรู้คุณโทษและทางออก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.1 วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ

วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ การคิดแบบสืบสาวหาเหตุเป็นการคิดสืบสาวจากตัวผลไปหาตัวสาเหตุที่มา และเป็นการคิดแบบสอบสวนหาตัวแปรที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องเชื่อมโยงถึงกันกับปรากฏการณ์นั้น ๆ การคิดแบบสืบสาวสอบสวน จะช่วยให้บุคคลเกิดความรู้ความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ทางสิ่งแวดล้อม ทั้งในลักษณะที่เป็นการวิเคราะห์ย้อนหลังและคาดการณ์ล่วงหน้าได้ เพราะเมื่อเกิดปรากฏการณ์ทางสิ่งแวดล้อมขึ้นมาแล้ว บุคคลสามารถที่จะคิดสอบสวนสืบสาวไปถึงต้นเหตุหรือแหล่งที่มาของตัวปรากฏการณ์นั้นว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร อะไรเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาและหากจะแก้ไขปัญหานั้นต้องแก้ไขด้วยวิธีการอย่างไร เพราะการสืบสาวหาเหตุสามารถที่จะมองเห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของปัจจัยต่าง ๆ ที่ก่อตัวขึ้นมา และเกี่ยวข้องอุดหนุนกันและกันของตัวปรากฏการณ์นั้นได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะเห็นได้จากการรายงานการศึกษาเกี่ยวกับอุณหภูมิของโลกที่กำลังเพิ่มสูงขึ้น ทำให้ทุกประเทศทั่วโลกได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิเพราะมีก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และก๊าซอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก เป็นสาเหตุทำให้สภาพดินฟ้าอากาศวิปริตแปรปรวนเป็นวงกว้าง ระดับน้ำทะเลจะเพิ่มปริมาณสูงขึ้น เพราะน้ำแข็งละลาย ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่อยู่ใกล้ชายฝั่งทะเลทั่วไป (วินัย วีระวัฒน์านนท์, 2539) จากรายงานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการที่อุณหภูมิของโลกเพิ่มขึ้น และได้มีการศึกษาค้นคว้าจนพบว่ามีสาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และก๊าซให้ความร้อนชนิดอื่น ๆ ด้วย ในขณะที่การลดลงของป่าไม้ต่อพื้นที่มีอัตราขยายสูงขึ้น เพราะว่ามี การสร้างอาคารบ้านเรือนและสิ่งปลูกสร้างอื่นเพิ่มเป็นจำนวนมาก เป็นตัวแปรหรือเป็นปัจจัยหนุนที่ช่วยก่อให้เกิดอุณหภูมิโลกร้อนขึ้น ซึ่งให้เห็นว่า การศึกษาดังกล่าวมีแนวคิดหลักที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าเช่นเดียวกับวิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ ซึ่งเป็นการสืบสาวหาสาเหตุจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นไปสู่สาเหตุแหล่งที่มาและสอบสวนหาปัจจัยที่เป็นตัวแปรร่วมของปัญหา เพราะฉะนั้นการศึกษาเรียนรู้ด้วยวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแบบสืบสาวหาเหตุนี้ จึงสามารถที่จะช่วยทำให้มนุษย์เกิดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่การค้นคิดแก้ไขปัญหา เพราะเมื่อมนุษย์มีความรู้ความเข้าใจ

ต่อสิ่งแวดล้อมดีแล้ว มนุษย์ก็จะไม่กระทำสิ่งใดอันจะเป็นการก่อให้เกิดปัญหาหรือเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมที่มีคุณประโยชน์ต่อตนเองได้เช่นกัน

4.2.2 วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ

วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ เป็นการคิดถึงหลักกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่ทุกสรรพสิ่งและทุกชีวิตต้องมีลักษณะเป็นเช่นเดียวกันหมด คือหลักความเป็นอนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความเปลี่ยนแปลง ทุกขัง สภาพที่ถูกบีบคั้นกดดัน และอนัตตา ความที่ไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะคงสภาพอยู่ได้ตลอดไป ทุกอย่างจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากแนวคิดเรื่องสี่จักษนิมของสิ่งแวดล้อม (A Four Absolute Truth of Environment) ว่า

กฎการอนุรักษ์พลังงาน (Law of Conservation of Matter) สสารทั้งหลายจะไม่ถูกทำลาย แต่มันจะไปอยู่ ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง เช่น การที่ใบไม้ร่วงแล้วเห็นว่ามันย่อยสลายไปกับดิน เป็นเพียงการเปลี่ยนสภาพจากใบไม้ไปเป็นสารประกอบในดิน เป็นต้น

กฎแห่งความสัมพันธ์ (Law of Relationship) สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเองโดยไม่พึ่งพาอาศัยสิ่งอื่น เช่น ต้นไม้ต้องอาศัยน้ำ ดิน อากาศและสารอาหารต่าง ๆ จึงจะดำรงอยู่ได้

กฎของพลังงานข้อที่ 1 (First Law of Energy) พลังงานเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะสร้างขึ้นได้และพลังงานจากรูปแบบหนึ่งไปเป็นอีกรูปแบบอื่นได้ เช่น พลังงานจากแสงอาทิตย์สามารถเปลี่ยนเป็นพลังงานกลได้ เป็นต้น

กฎของพลังงานข้อที่ 2 (Second Law of Energy) กระบวนการถ่ายเทพลังงานจะไม่สามารถรักษาพลังงานไว้ได้ทั้งหมด 100 % พลังงานส่วนใหญ่จะสูญเสียไปในรูปแบบของความร้อน เช่น ประสิทธิภาพในการใช้น้ำมันมาผลิตกระแสไฟฟ้าจะได้ประสิทธิภาพของพลังงานออกมาเพียง 25 % เท่านั้น พลังงานนอกจากนั้นจะสูญหายไปสิ่งแวดล้อม

จากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่ามีพื้นฐานแนวคิดที่มีความสอดคล้องกับวิธีคิดแบบสามัญลักษณะ ซึ่งการที่สสารหรือพลังงานต้องเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่งอยู่ตลอดเวลา นั้นแสดงว่า เป็นไปตามหลักอนิจจังคือความที่ไม่สามารถจะคงรูปอย่างนั้นได้ตลอดไป และเป็นไปตามหลักอนัตตา ความไม่มีตัวตนที่คงอยู่ได้เที่ยงแท้แน่นอน ต้องรับและถ่ายเทพลังงานอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่สสารที่อยู่ในรูปแบบของสิ่งมีชีวิตนอกจากจะเป็นไปตามกฎอนิจจังและอนัตตาแล้วยังต้องเป็นไปตามกฎทุกขัง คือต้องถูกกดดันบีบคั้นในการที่ต้องดิ้นรนต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อรักษาความสมดุลในระบบของความสัมพันธ์ตามวิถีทางธรรมชาติให้คงอยู่และดำเนินไปด้วยดี เพราะกระบวนการเคลื่อนย้ายและหมุนเวียนพลังงานและสารอาหาร

ที่สามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องภายในระบบนิเวศ และทำให้โครงสร้างส่วนประกอบต่าง ๆ สามารถปรากฏอยู่ในสภาพปกติ นั้น เป็นเงื่อนไขพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่ภาวะสมดุลของระบบนิเวศหนึ่ง ๆ (จิตราภรณ์ โพธิามณะ และคณะ, 2542)

การที่มนุษย์มีความคิดเห็นที่รู้เท่าทันว่า มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและถ่ายเทพลังงานส่งทอดถึงกันอยู่ตลอดเวลา แต่หากการถ่ายเทพลังงานหรือสารอาหารระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมไม่สมดุลกัน ก็จะส่งผลกระทบต่อทั้งระบบในสิ่งแวดล้อมและส่งผลย้อนกลับมาหาตัวมนุษย์อีก และเห็นว่าสรรพสิ่งในโลกล้วนตกอยู่ภายใต้ชะตากรรมเดียวกัน ชีวิตทุกชีวิตไม่มั่นคงถาวร ต้องดิ้นรนต่อสู้รักษาสถานะอยู่รอดทุกสิ่งเหมือนกันจะทำให้มนุษย์กล้าที่จะยอมรับความจริงข้อนี้ พร้อมทั้งปฏิบัติตัวเองต่อสิ่งทั้งหลายได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นจริง ไม่เบียดเบียนทำลายผู้อื่นสิ่งอื่น และเกรงกลัวต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการต่อสู้แย่งชิงอันจะกลับมาสู่สังคมของมนุษย์เองก็จะเป็นผลทำให้มนุษย์ได้เกิดความตระหนักต่อการกระทำของตนเองที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ทำที่ที่เกิดจากรากฐานทางความคิดใหม่ที่ถูกต้อง คือ การมองมนุษย์เป็นส่วนร่วมอยู่ในระบบความสัมพันธ์ของธรรมชาติที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย มองสิ่งทั้งหลายสัมพันธ์กันหมด มิฉะนั้นจะเกิดขึ้นก็ส่งผลกระทบต่อกัน แล้วนำความคิดนี้ไปสู่ความเกื้อกูลต่อกันและกันก็จะเกิดขึ้น คือทำให้มองเห็นประโยชน์ของแต่ละฝ่ายที่ไปประสานประโยชน์ของฝ่ายอื่น ในลักษณะที่ว่าสิ่งที่ดีแก่มนุษย์หรือดีแก่ชีวิตก็ดีแก่สังคมด้วย และดีแก่ธรรมชาติด้วย สิ่งที่ดีแก่ธรรมชาติก็ดีแก่สังคมมนุษย์และดีแก่ชีวิตมนุษย์ด้วย (พระธรรมปิฎก, 2543) ดังนั้นจะเห็นว่าการที่ได้มีองค์กรต่าง ๆ ได้รวมตัวกันจัดตั้งชมรมหรือสมาคมคนรักสัตว์ขึ้นมาหรือแม้แต่รัฐบาลก็ได้ออกพระราชบัญญัติการคุ้มครองชีวิตสัตว์ป่าไม่ว่าจะเป็นสัตว์สงวนหรือสัตว์ป่าหายากก็ตาม ก็เพื่อที่จะช่วยเหลือดูแลรักษาชีวิตสัตว์เหล่านั้นไว้ไม่ให้ได้รับอันตรายหรือสาบสูญ ปล่อยให้สัตว์ป่าได้มีชีวิตอยู่ท่ามกลางของธรรมชาติตามที่ควรจะเป็น และปล่อยให้เป็นที่ของธรรมชาติที่จะจัดระบบกันเองภายใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เพื่อรักษาสมดุลของธรรมชาติเอาไว้ วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ จึงช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทั้งในแง่ของความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทั้งในแง่ของการพึ่งพาอาศัยกันและกัน และในแง่ของการที่จะต้องอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนไม่เบียดเบียนแย่งชิงทำลายกัน จะช่วยทำให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน การสร้างความรู้ความเข้าใจกับเรื่องระบบนิเวศจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะจะช่วยทำให้ทราบว่าส่วนต่าง ๆ ภายใต้โครงสร้างของระบบนิเวศต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิด การเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศเป็นทางนำไปสู่การจัดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ โดยการประยุกต์

หลักของการถ่ายทอดพลังงานและการหมุนเวียนของธาตุอาหาร เพื่อลดการสูญเสียพลังงานและรักษาให้ธาตุอาหารหมุนเวียนอยู่ภายในระบบ ซึ่งจะเป็นผลดีต่อสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในที่สุด (นิวัฒน์ เรืองพานิช, 2542) เมื่อมนุษย์เข้าใจถึงความสัมพันธ์ที่แยกจากกันไม่ได้ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เข้าใจถึงความที่ต่างฝ่ายต่างเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ต่างฝ่ายต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเมื่อมนุษย์ยอมรับความจริงข้อนี้ได้ก็จะทำให้มนุษย์ปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างรู้เท่าทัน มนุษย์จะเข้าใจถึงการที่รักษาสิ่งแวดล้อมเอาไว้ให้คงอยู่กับตน เพราะรู้ว่าถ้าสิ่งแวดล้อมอยู่ไม่ได้ตนเองก็ไม่สามารถอยู่ได้เช่นกัน

4.2.3 วิธีคิดแบบอริยสัจ

วิธีคิดแบบอริยสัจหรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา เป็นวิธีคิดที่มองสภาพปัญหาได้อย่างเป็นองค์รวม คือมองเห็นทั้งตัวปัญหา เห็นทั้งสาเหตุที่มา เห็นทั้งการแก้ปัญหาและเห็นทั้งวิธีการที่นำไปสู่การแก้ปัญหา ซึ่งปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ เป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นนี้มักเป็นปัญหาที่มีทั้งรุนแรงและไม่รุนแรง หากแต่จะเกิดขึ้นด้วยระยะเวลาที่ไม่แน่นอนและไม่ยาวนาน ซึ่งธรรมชาติสามารถที่จะฟื้นตัวหรือปรับสภาพตัวเองได้ภายในระยะเวลาที่เหมาะสม กรณีการเกิดแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อันเป็นผลเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของเปลือกโลก เป็นต้น เป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์ซึ่งมีทั้งรุนแรงและไม่รุนแรงเช่นกัน ต่างกันตรงที่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและส่งผลกระทบต่อวงกว้างไปถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นปัญหาที่สั่งสมเรื้อรังและต้องใช้ระยะเวลายาวนาน จนบางครั้งยากที่จะทำให้ฟื้นคืนสภาพตามปกติได้หรือไม่สามารถฟื้นได้เลย เช่น ปัญหาน้ำในแม่น้ำลำคลองเป็นพิษที่เกิดจากการปล่อยสารพิษลงสู่แม่น้ำลำคลอง ปัญหาหมอกภาวะอากาศเป็นพิษ ที่เกิดจากการใช้พลังงานและสารเคมีในการผลิตทางอุตสาหกรรม เป็นต้น เมื่อรู้ว่าปัญหาทางสิ่งแวดล้อมนั้นเกิดขึ้นโดยลักษณะ 2 อย่างดังกล่าวแล้ว ในการคิดแก้ปัญหาานั้น ก็ต้องคิดแก้ไขปัญหไปตามลักษณะการเกิดของปัญหา ซึ่งปัญหาในลักษณะที่ 1 นั้นถือว่าเป็นปัญหาที่ยากแก่การป้องกัน เพราะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและมนุษย์เองยังมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติยังไม่มากพอ แต่ถึงอย่างไรก็ตามปัญหาที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติถึงจะรุนแรงแค่ไหนแต่ธรรมชาติก็ยังปรับปรุงฟื้นคืนสภาพเดิมได้ แต่ที่เป็นปัญหากันมากที่สุดในปัจจุบันก็คือปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์ และที่สำคัญก็คือปัญหาที่เกิดขึ้นจากความไม่รู้ของมนุษย์นั่นเอง ดังนั้นแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาล้อมได้คือการให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อมแก่มนุษย์นั่นเอง และแนวคิดเรื่องการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมให้แก่บุคคล จำเป็นต้องให้ความรู้ความเข้าใจด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ลักษณะของสิ่งแวดล้อม คุณค่าของสิ่งแวดล้อม
2. ความรู้ความเข้าใจถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม ความรุนแรงของปัญหา อันตรายที่เกิดจากการที่สิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลาย
3. ความรู้ความเข้าใจถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา
4. ความรู้ความเข้าใจถึงวิธีการแก้ปัญหา
5. ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (ป.มหาพันธ์, 2544)

จากแนวคิดเรื่องการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมข้างต้นนั้น มีวิธีคิดบนพื้นฐานเดียวกันกับวิธีคิดแบบแก้ไขปัญหาคือเป็นวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการแบบหนึ่งที่มีมองว่า การที่จะแก้ปัญหาสีเขียวสิ่งแวดล้อมได้นั้น จำเป็นต้องคิดแก้ไขปัญหามาเป็นไปตามเหตุตามผล ซึ่งวิธีคิดแบบแก้ปัญหานี้จำเป็นต้องอาศัยวิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุเข้ามาช่วย เพื่อสืบสาวจากผลกระทบหรือประเด็นปัญหาลงไปสู่สาเหตุที่มาของปัญหา หรือใช้วิธีสอบสวนดูปัจจัยที่เกี่ยวข้องส่งเสริมให้เกิดปัญหา โดยคิดให้ตรงเรื่องตรงประเด็นของปัญหา แล้วก็ทำการแก้ไขไปตามประเด็นปัญหานั้น เมื่อรู้ว่าปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมมีสาเหตุมาจากความไม่รู้ไม่เข้าใจของมนุษย์ ก็ให้ความรู้แก่มนุษย์เพื่อให้เขามีความตระหนักมีความรู้เข้าใจในสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เมื่อรู้ว่าปัญหาสีเขียวสิ่งแวดล้อมส่วนหนึ่งเกิดจากเจตคติค่านิยมที่ผิดของมนุษย์ ก็สร้างเจตคติทางสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดเจตคติมีท่าทีที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ให้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น ถ้ารู้ว่าปัญหาส่วนหนึ่งมาจากความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ก็สร้างจิตสำนึกรับผิดชอบต่อการกระทำของตนและให้มองเห็นถึงประโยชน์ส่วนรวมด้วย โดยแนะนำชักจูงให้เข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกันแก้ไขปัญหาร่วมกัน เช่น กรณีของตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น สามารถใช้วิธีคิดแบบแก้ปัญหามาในการจัดการสิ่งแวดล้อมศึกษาได้ดังนี้

สภาพปัญหาป่าไม้ถูกทำลาย ; ทำให้เกิดสภาพอากาศปรวนแปร ฝนตกไม่ถูกต้องตามฤดูกาล อุณหภูมิโลกเพิ่มขึ้น สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัย เป็นต้น

สาเหตุของปัญหา ; การตัดไม้ไปขาย เอาไม้ไปทำเฟอร์นิเจอร์ การขยายพื้นที่ทำการเกษตรปลูกพืชเชิงพาณิชย์ เป็นต้น

แก้ปัญหาคือ ; อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ไม่ทำลายระบบนิเวศ

แนวทางแก้ปัญหาคือ ; สร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องความสำคัญของป่าไม้ที่มีต่อระบบนิเวศ ร่วมกันปลูกป่า เป็นต้น

การให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อม ที่เป็นไปตามหลักการเหตุผล จะช่วยให้มนุษย์สามารถป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้

4.2.4 วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์

วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ เป็นวิธีการคิดที่มีความประสานสอดคล้องสัมพันธ์กันระหว่างอรรถะคือเป้าหมายกับธรรมะคือหลักการหรือวิธีการ หรือคิดไปตามหลักการตรงกับเป้าหมาย หรืออาจเรียกว่าเป็นวิธีคิดเชิงยุทธศาสตร์สัมพันธ์ที่มีการกำหนดจุดยุทธศาสตร์แล้วก็วางยุทธวิธี เพื่อดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายตามแผนที่วางไว้ กล่าวคือในการให้ความรู้เพื่อให้นักเรียนได้รู้จักสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น ก็ย่อมที่จะต้องมียุทธประสงค์หรือเป้าหมายของการให้ความรู้นั้นว่าเรียนรู้อะไรทำไม? เรียนรู้อะไรเพื่ออะไร? และต้องเรียนรู้อย่างไร? เป็นต้น ในกระบวนการทางสิ่งแวดล้อมศึกษาก็เช่นเดียวกัน มีวัตถุประสงค์ของการให้ความรู้ก็เพื่อต้องการให้นักเรียนได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อม ทั้งในแง่ของรูปแบบคุณลักษณะคุณประโยชน์และผลกระทบของสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียนเกิดความตระหนักมีเจตคติและจิตสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่การปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ไม่เป็นโทษต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมมนุษย์ เมื่อมีการตั้งเป้าหมายเอาไว้อย่างชัดเจนแล้วสิ่งสำคัญที่จะขาดไม่ได้เลยก็คือตัวหลักการที่จะนำไปสู่เป้าหมายนั้น ๆ เพราะถ้าหากวางหลักการไม่ถูกต้องหรือมีไขว่แวงทางนำไปสู่เป้าหมายได้แล้ว ก็ไม่มีทางที่บรรลุถึงวัตถุประสงค์ได้ การให้ความรู้เพื่อให้นักเรียนเกิดความตระหนักและมีเจตคติต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ก็ต้องวางหลักการหรือแผนการให้ความรู้ที่เหมาะสมสอดคล้องกับการสร้างความตระหนักต่อสิ่งแวดล้อม ในขณะที่การให้ความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจในประเด็นปัญหาและแก้ไขปัญหา จะมีหลักการสร้างความรู้หรือรูปแบบหนึ่งที่เหมาะสมและสอดคล้องกับการแก้ไข จะเห็นได้ว่ากรณีของแนวคิดหลักในการจัดการสิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นตัวอย่างของวิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือการวางเป้าหมาย และวิธีการที่จะไปสู่เป้าหมายได้เป็นอย่างดีที่สุด กล่าวคือ กระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษามีเป้าหมายของการจัดการศึกษา เพื่อที่จะให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลได้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นในมิติต่าง ๆ เพื่อที่จะว่าความรู้ความเข้าใจนั้นจะก่อให้เกิดความตระหนักต่อปรากฏการณ์ทางสิ่งแวดล้อม เกิดเจตคติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม มองเห็นคุณค่าและห่วงใยสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะทำให้เกิดแรงจูงใจในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยความชำนาญ เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เมื่อมีเป้าหมายชัดเจนแล้วจึงมีการวางหลักวิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมายก็คือ ได้วางวัตถุประสงค์ของการจัดการสิ่งแวดล้อมศึกษาไว้ 5 ประการ คือ ต้องการให้คนมีความตระหนักต่อสิ่งแวดล้อม

ด้วยการสร้างความตระหนัก ต้องการให้คนมีความรู้เข้าใจในเรื่องของสิ่งแวดล้อมด้วยการให้ความรู้ ต้องการให้คนมีเจตคติท่าทีที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมด้วยการสร้างเจตคติ ต้องการให้คนรู้จักวิธีการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพด้วยการสร้างทักษะ และต้องการให้คนมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อการกระทำของตนและมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมด้วยการทำแบบมีส่วนร่วม ซึ่งหากกำหนดวัตถุประสงค์เอาไว้อย่างชัดเจน และดำเนินการตามกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาได้จริงแล้ว ก็จะสามารถนำไปสู่การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมได้ จากแนวคิดดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า แนวคิดพื้นฐานของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษามีพื้นฐานแนวคิดเช่นเดียวกันกับวิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ ฉะนั้นวิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์หรือวิธีคิดตามหลักการตรงกับเป้าหมายจะช่วยให้บุคคลเกิดความรู้ความเข้าใจเกิดเจตคติค่านิยมในเรื่องของสิ่งแวดล้อม ตามหลักการและวัตถุประสงค์ของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาได้ พร้อมกันนั้นสามารถที่จะนำวิธีคิดดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนเพื่อการอนุรักษ์การพัฒนา หรือในกระบวนการทางสิ่งแวดล้อมศึกษา เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนยาวนานต่อไป

4.2.5 วิธีคิดแบบรู้คุณโทษและทางออก

วิธีคิดแบบรู้คุณโทษและทางออก คือการมองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวมให้เห็นทุกด้าน ทั้งด้านดี ด้านเสีย หรือมองให้เห็นถึงประโยชน์และโทษของสิ่งต่าง ๆ ไม่มองเพียงด้านใดด้านหนึ่ง เพื่อจะได้เห็นถึงจุดกึ่งกลางหรือหาทางออกระหว่างด้านทั้งสองด้าน ในการมองสิ่งแวดล้อมให้มองถึงคุณประโยชน์และโทษของสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน ไม่มองเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือไม่มองเฉพาะที่เป็นส่วนคุณประโยชน์ หรือไม่มองเฉพาะส่วนที่เป็นผลกระทบเท่านั้น แต่เป็นการมองให้เห็นทั้งส่วนที่เป็นประโยชน์ทั้งส่วนที่เป็นผลกระทบ และให้เห็นถึงความพอดีของสิ่งแวดล้อมด้วย จะช่วยให้บุคคลเกิดความรู้ความเข้าใจต่อสิ่งที่ตนเองเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วย เพื่อที่จะได้ปฏิบัติต่อสิ่งนั้น ๆ ได้ถูกต้องตามลักษณะ รวมถึงจะช่วยให้สามารถแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ วิธีคิดแบบรู้คุณโทษและทางออกนี้ จะเห็นได้จากกรณีของการใช้เทคโนโลยีเพื่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งมีทั้งข้อคุณโทษและทางออกเช่นเดียวกัน คือในส่วนของข้อดีของเทคโนโลยีนั้น เทคโนโลยีช่วยให้ความเป็นอยู่ของมนุษย์ดีขึ้นมีความสะดวกสบายมากขึ้น ส่วนข้อเสียของเทคโนโลยีนั้น เทคโนโลยีมีส่วนสำคัญทำให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมเลวลง จนก่อให้เกิดผลกระทบต่อโลกธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็มีทางออกของการใช้เทคโนโลยี คือการใช้เทคโนโลยีที่สะอาดปราศจากมลภาวะมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและวิถีการดำรงชีวิตของมวลมนุษย (เกษม จันทร์แก้ว และคณะ, 2541)

แนวคิดเรื่องการให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องของเทคโนโลยีเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะเป็น การทำให้ประชาชนเกิดความรู้เข้าใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความรู้ถึงคุณโทษของเทคโนโลยีจะ ทำให้ประชาชนได้ตระหนักถึงคุณประโยชน์ และผลกระทบที่พึงเกิดขึ้นจากการใช้เทคโนโลยี ทั้งนี้ เนื่องจากการใช้เทคโนโลยีของมนุษย์ ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตทั้งในทางบวกและทางลบ เทคโนโลยีเป็นการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อแก้ปัญหาภัยมาตรฐานการดำรงชีพและ เพิ่มคุณภาพชีวิตและเป็นเครื่องมือสำคัญของการพัฒนาประเทศ แต่เทคโนโลยีก็เหมือนสรรพสิ่ง ต่าง ๆ ในโลกนี้ที่เป็นดาบสองคม มีทั้งคุณและโทษ แล้วแต่สติปัญญาของผู้ใช้ว่าจะควบคุมการใช้ ได้อย่างเหมาะสมเพียงใด เทคโนโลยีจึงมีปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมอย่างที่ไม่สามารถ แยกออกจากกันได้ ถ้าทุกคนรู้เข้าใจก็จะทำให้การใช้เทคโนโลยีเป็นไปอย่างเหมาะสม (เกษม จันทรแก้ว และคณะ , 2541)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องการให้ความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มี แนวคิดพื้นฐานที่คล้ายกันกับวิธีคิดแบบรู้คุณโทษและทางออกหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการให้ความ รู้ในด้านของทรัพยากรธรรมชาติ ด้านระบบนิเวศวิทยา ด้านมลภาวะเป็นพิษรวมไปถึงสิ่งแวดล้อม ที่มนุษย์สร้างขึ้นเช่นเทคโนโลยีเป็นต้น ซึ่งก็คือว่าเป็นการให้ความรู้ทุกด้านทุกแง่มุม ทั้งที่เป็นส่วน ของคุณประโยชน์และผลกระทบที่จะพึงได้จากสิ่งแวดล้อม เมื่อสิ่งแวดล้อมซึ่งมีทั้งคุณและโทษอยู่ ในตัวเดียวกันก็สามารถที่จะมองหาทางออกของปัญหาดังกล่าว ซึ่งจะเห็นได้จากแนวคิดการให้ ความรู้ทางด้านจริยธรรมสิ่งแวดล้อม ดังที่ J.R.ENGEL กล่าวไว้ใน Ethics of Environment and Development (ปริษา เปี่ยมพงศ์สานต์, อ้างแล้ว, 2541) ว่า มนุษย์สมัยใหม่ไม่สามารถหวนกลับ ไปสู่สังคมอนุภพกาลได้อีกแล้ว เราจึงมีทางเลือกอยู่ทางเดียวในการที่จะสร้างความสัมพันธ์ใหม่ให้แก่ มนุษย์และธรรมชาติ นั่นคือต้องมีการสร้าง "จิตสำนึกทางสิ่งแวดล้อม" ขึ้นมา หมายความว่าต้อง มีกระบวนการที่จะทำให้มนุษย์สามารถรับรู้ เรียนรู้ เข้าใจและตื่นตัวเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของเขา ที่มีต่อโลกธรรมชาติ จิตสำนึกแบบนี้จะช่วยสอนให้มนุษย์เริ่มมีความเข้าใจที่จะดำรงชีวิตในวิถีทาง ที่สอดคล้องกับธรรมชาติอย่างยั่งยืนยาวนาน วิธีคิดแบบรู้คุณโทษและทางออก จึงช่วยให้เกิด ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทั้งในลักษณะที่เป็นคุณประโยชน์และพิษภัยของสิ่งแวดล้อม หากไม่รู้ จักนำมาใช้ให้ถูกต้องเหมาะสมกับกาลเทศะก็อาจก่อให้เกิดพิษภัยต่อผู้เกี่ยวข้องได้ในที่สุด เมื่อ มองเห็นว่าสิ่งแวดล้อมเป็นเสมือนดาบสองคมคือมีคุณประโยชน์อันดีและมีทั้งโทษมหันต์ ขณะ เดียวกันก็เป็นสิ่งจำเป็น เช่น เทคโนโลยี เป็นต้น เป็นสิ่งที่มีมนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัย ไม่มีก็ไม่ได้ แต่เมื่อ นำมาใช้แล้วก็เป็นทั้งคุณเป็นทั้งโทษ เพราะฉะนั้นก็ต้องหันมาหาทางออกซึ่งเป็นทางเลือกของ มนุษย์ก็คือต้องพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมไม่ทำลายสภาพแวดล้อมมากเกินไป

กล่าวโดยสรุปในการสร้างความรู้ทางสิ่งแวดล้อมซึ่งมีวัตถุประสงค์ต้องการที่จะให้มนุษย์ได้รับความรู้ประสบการณ์ที่หลากหลายจากข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และก่อให้เกิดความเข้าใจขั้นพื้นฐาน เพื่อให้เกิดความต้องการที่สร้างสรรค์และผดุงไว้ซึ่งสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ จะช่วยทำให้สามารถศึกษาค้นคว้าหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น รวมไปถึงสามารถค้นหาสาเหตุที่มาของปัญหาทางสิ่งแวดล้อม ในขณะที่วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ จะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเป็นระบบ ขณะที่วิธีคิดแบบแก้ปัญหากับวิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์จะช่วยให้เกิดความเข้าใจถึงหลักและวิธีการที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาหรือการรักษาไว้ซึ่งสิ่งแวดล้อมอันดี เพื่อการพัฒนาที่จะต้องดำเนินไปอย่างยั่งยืน และวิธีคิดแบบรู้คุณค่าโทษและทางออก เป็นแนวทางหนึ่งซึ่งเป็นทางเลือกสำหรับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่จะต้องดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน

4.3 เจตคติ (Attitudes)

แนวคิดเรื่องเจตคติต่อสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมากอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุของการทำลายสิ่งแวดล้อมนอกจากจะเกิดจากความไม่รู้แล้ว ส่วนหนึ่งเกิดจากเจตคติและพฤติกรรมที่ไม่ดีต่อสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ดังที่ อานาจ เจริญศิลป์ (2543, หน้า 24) ได้กล่าวว่าสาเหตุสำคัญเกิดจากพฤติกรรมของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดปัญหาสภาวะสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และ ป.มหาพันธ์ (2544, หน้า 129) กล่าวว่า การทำลายสิ่งแวดล้อมของมนุษย์เกิดขึ้นได้จากทั้ง ๆ ที่มีความรู้ความเข้าใจแต่กระทำไปเพราะความโลภ ความเห็นแก่ได้ ความเห็นแก่ตัว ความมั่งงายหรืออาจเกิดจากการขาดค่านิยมที่ถูกต้อง และขาดทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งจะส่งผลให้มนุษย์กระทำการต่าง ๆ อันเป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมได้ทั้งจากทางตรงและทางอ้อม ด้วยเหตุนี้ในการที่จะแก้ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม สิ่งที่ต้องจัดทำเป็นประการแรกได้แก่การพัฒนาคน ซึ่งต้องการกระทำโดยการให้การศึกษอบรม ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ มีค่านิยมที่ถูกต้อง มีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความตระหนักเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ยินดีที่จะให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วยความเต็มใจ การศึกษอบรมเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องต้องเกี่ยวกับการแก้ปัญหาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้แก่ การศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมที่ต้องเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจ ความคิด ทักษะ ทักษะ ทัศนคติ ให้คนรู้จักคิด รู้จักชีวิต เข้าใจสังคมและสิ่งแวดล้อมของตน (เรื่องเดียวกัน, หน้า 130) ประชาชนทั้งหมดจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม การให้การศึกษากับสิ่งแวดล้อมเพื่อจะสร้างเจตคติค่านิยมจริยธรรมและพฤติกรรมใหม่ ๆ ซึ่ง

มีความสอดคล้องกับการพิทักษ์สิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืนควรเกิดขึ้น ณ ที่ซึ่งกระบวนการการเรียนรู้กำลังดำเนินอยู่ จะเป็นบ้านที่โรงเรียนหรือที่ทำงานก็ตาม (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542) การสร้างเจตคติทางสิ่งแวดล้อมศึกษามีจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคคล กลุ่มบุคคล และสังคมเกิดค่านิยมและความรู้สึกเป็นห่วงต่อสิ่งแวดล้อม และเกิดแรงจูงใจในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมปรับปรุงและป้องกันสิ่งแวดล้อม ซึ่งจากการศึกษาทบทวนแนวคิดเรื่องเจตคติทางสิ่งแวดล้อมกับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการจะเห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องเจตคติมีพื้นฐานแนวคิดคล้ายกับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม และวิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.3.1 วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ

นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มรู้จักการทำเกษตรกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไป คือเปลี่ยนจากการที่มนุษย์เคยพึ่งพาอาศัยธรรมชาติมาเป็นการที่มนุษย์ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตของตน จนกระทั่งก้าวมาสู่ยุคอุตสาหกรรมจนปัจจุบันมนุษย์ได้ยึดเอาธรรมชาติมาเป็นผลประโยชน์ตอบสนองความต้องการของมนุษย์มาโดยตลอด ซึ่งการนำเอาธรรมชาติไปตอบสนองความต้องการที่ไม่มีวันสิ้นสุดของมนุษย์ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติและกลับกลายเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในที่สุด และปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์ก็จะย้อนกลับมาสู่ตัวมนุษย์เอง ดังที่ กิตติภูมิ มีประดิษฐ์ (2543) ได้กล่าวว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มวลมนุษยชาติกำลังเผชิญหน้าอยู่นั้น ได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นกว่าในอดีตหลายเท่าตัว ทั้งปัญหาความร่อยหรอของทรัพยากรธรรมชาติ ความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม และปัญหาความรุนแรงของมลพิษทางสิ่งแวดล้อม ผลกระทบจากปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่พุ่งตรงมายังมนุษย์ทั้งสิ้น เพราะปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ขยายวงกว้างเพิ่มมากขึ้นเท่าที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้ มีสาเหตุมาจากประชากรมนุษย์ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากวิธีคิดจิตสำนึกและเจตจำนงของมนุษย์ที่มองตัวเองแยกตัวออกจากธรรมชาติและมองธรรมชาติเป็นศัตรูที่ต้องพิชิต ดังจะเห็นได้จากแนวคิดนักนิเวศวิทยา " ชุนเดอลาล บาสุกานา" แห่งขบวนการ"โอบกอด" ต้นไม้ในป่าหิมาลัย (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ อ้างแล้ว, 2541) กล่าวว่ามีความคิดจากตะวันตก 3 เรื่องที่กำลังครอบงำประเทศโลกที่สามอย่างหนาแน่น กล่าวคือมนุษย์มองธรรมชาติเป็นสินค้า มีไว้สำหรับซื้อขายหรือทำประโยชน์ทางธุรกิจและการสร้างผลกำไร มนุษย์มีอำนาจเหนือธรรมชาติและพิชิตธรรมชาติเพื่อสร้างความเจริญทางวัตถุให้แก่ตัวเอง มนุษย์เน้นเรื่องความมั่งคั่งและการเพิ่มวัตถุโภคทรัพย์โดยไม่ต้องคำนึงถึงการสูญเสียทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากแนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นนั้นมีมนุษย์เป็นสาเหตุตัวสร้างปัญหานั้น คือ เจตคติของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ในทำนองที่เห็นสิ่งแวดล้อมเป็นศัตรู เป็นภัยคุกคามที่มนุษย์ต้องพิชิตเอาชนะให้ได้ และเจตคติของมนุษย์ที่มองสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงวัตถุสินค้าที่จะสร้างความสุขสบายมั่งคั่งร่ำรวยให้แก่ตัวมนุษย์ เป็นผลทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมต่อสิ่งแวดล้อมอย่างศัตรูมิใช่มิตร และจะต้องขูดรีดเอาประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุดโดยไม่ได้คำนึงถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ไม่เคยห่วงใยถึงคุณภาพของสิ่งแวดล้อมที่สูญเสียไป ดังนั้นแนวคิดสิ่งแวดล้อมศึกษาที่มองเห็นปัญหาที่เกิดจากมนุษย์เป็นสาเหตุสำคัญ จึงได้วางวัตถุประสงค์ของสิ่งแวดล้อมศึกษาให้มนุษย์เกิดเจตคติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่ตัวมนุษย์ ซึ่งจะเห็นได้จากแนวคิดสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อปรับปรุงพฤติกรรมและค่านิยม (กิตติภูมิ มีประดิษฐ์, 2543) ว่า สิ่งแวดล้อมศึกษา (Environmental Education) เป็นวิชาที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนามนุษย์เพื่อไปสู่จุดหมายปลายทาง คือ มุ่งสร้างพฤติกรรมหรือค่านิยมในอันที่จะรักษาหรือปรับปรุงคุณภาพของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม แนวทางการใช้การศึกษาเพื่อช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินั้นจะต้องมีการดำเนินการที่เป็นขั้นตอน โดยเริ่มตั้งแต่การให้ความรู้ความเข้าใจ ทศนคติค่านิยมเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สภาพปัญหาทั่วไปเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งรู้จักการวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่ได้รับจากปัญหาที่สืบเนื่องมาจากปริมาณและคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขั้นตอนในการใช้การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะต้องสอดคล้องกับปรัชญาการศึกษาตลอดชีวิต คือ เราจะต้องเริ่มสร้างภูมิปัญญาในเรื่องการอนุรักษ์ เริ่มตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน มหาวิทยาลัย ชุมชน สังคม และประเทศชาติ เด็กและเยาวชนจะต้องถูกหล่อหลอมและปลูกฝังอย่างต่อเนื่อง พฤติกรรมหรือค่านิยมที่จะรักษาหรือปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็จะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตามลำดับ วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ จึงช่วยให้สามารถมองเห็นสาเหตุว่าปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากมาจากสาเหตุใด หรือจะใช้วิธีคิดแบบสอบสวนถึงปัจจัยแวดล้อมที่เป็นตัวส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดปัญหา เมื่อสืบสวนสอบสวนจนรู้ชัดเป็นที่แน่ใจแล้วก็ลงมือทำการแก้ไขที่ตัวสาเหตุที่มาของปัญหานั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม (EIA) ที่นำเอาวิธีคิดแบบสืบสวนสอบสวนมาใช้ในการวิเคราะห์ผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมในโครงการต่าง ๆ ของรัฐ เช่น โครงการสร้างเขื่อนปากมูล ที่จังหวัดอุบลราชธานีและโครงการสร้างโรงไฟฟ้าหินกรูด ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น ซึ่งใช้วิธีคิดที่เป็นหลักการขั้นพื้นฐาน ในการศึกษาวิเคราะห์หรืออย่างเดียวกันกับวิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุสืบสวนหาปัจจัยตามหลักวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ

4.3.2 วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ

วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ เป็นวิธีคิดอย่างรู้เข้าใจในเรื่องความเป็นจริงตามกฎธรรมชาติ ที่ว่า สรรพสิ่งทั้งปวงล้วนมีความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่มีสิ่งใดจะดำรงอยู่ได้โดยไม่พึ่งพาอาศัยสิ่งอื่น และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันนั้นเป็นเหตุทำให้ต้องตกอยู่ในภาวะที่ถูกกดดันบีบคั้นทำให้ต้องดิ้นรนต่อสู้ และท้ายที่สุดก็ไม่มีสิ่งใดจะสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่ถูกเปลี่ยนแปลง ทุกสรรพสิ่งจะต้องตกอยู่ในสภาพเช่นนี้เหมือนกันหมด ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ ต้นไม้ แร่ธาตุ หรือแม้แต่พลังงานรวมไปถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ก็ต้องตกอยู่ภายใต้กฎของธรรมชาติทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากแนวคิดเรื่องการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษาเพื่อการเปลี่ยนเจตคติ (วินัย วีระวัฒน์านนท์, 2537) ว่า การเปลี่ยนเจตคติของคนนั้นอย่างน้อยที่สุดจะต้องได้รับข้อมูลเบื้องต้นทางสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นในการสร้างความสำนึกต่อสิ่งแวดล้อม คือการเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศ การเปลี่ยนแปลงประชากร ทรัพยากร และความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม จากแนวคิดดังกล่าวที่มองว่า การที่จะทำให้มนุษย์เกิดเจตคติที่ดีต่อสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องให้ความรู้ในเรื่องระบบนิเวศ การเปลี่ยนแปลงประชากร ทรัพยากรรวมถึงความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม เพราะเห็นว่าการรู้เข้าใจในเรื่องกฎเกณฑ์ความเป็นจริงตามธรรมชาติ จะช่วยให้เกิดเจตคติที่ดีต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม กล่าวคือจะช่วยให้เกิดรู้เท่าทันในระบบความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดการยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติ มนุษย์จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในธรรมชาติและเชื่อมั่นในความเป็นไปตามธรรมชาติ มนุษย์สามารถนำเอาวิทยาการต่าง ๆ มาช่วยหรือบรรเทาภาระบวบการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติได้ แต่มนุษย์ไม่สามารถจะนำสิ่งใดมาทดแทนธรรมชาติได้ทั้งหมดทีเดียว มนุษย์จึงควรเห็นคุณค่าของธรรมชาติและควรร่วมมือกันทำนุบำรุงสิ่งต่าง ๆ ของธรรมชาติให้เป็นไปตามหลักธรรมชาติ (นิวัฒน์ เรื่องพานิช, 2542) จะเห็นได้ว่า เจตคติที่เกิดขึ้นจากความรู้เข้าใจ และความเชื่อถือในระบบของความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นท่าที่แห่งการยอมรับความเป็นจริงตามธรรมชาติและรู้สึกเป็นห่วง ไม่ประสงค์ที่จะให้มีการนำสิ่งใดมาทดแทนความสำคัญของธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องการที่จะให้มนุษย์ได้มองเห็นคุณค่าเพื่อที่จะได้เกิดความร่วมมือกันในการป้องกันและปรับปรุงสิ่งแวดล้อม เพื่อรักษาไว้ซึ่งดุลยภาพอันดีของสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป

วิธีคิดแบบสามัญลักษณะจึงช่วยให้มองเห็นถึงความสำคัญของการที่ต้องอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกัน มองเห็นคุณค่าของความเป็นปัจเจกเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน และเกิดท่าทีที่ดีต่อกัน ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ร่วมเกิดแก่เจ็บตายภายใต้กฎแห่งธรรมชาติเดียวกัน ต้องรักต้องห่วงใยซึ่งกันและกัน เมื่อเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดปัญหาที่รู้สึกเป็นห่วงและเกิดความปรารถนาที่

จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันปกป้องคุ้มครอง อันจะเป็นผลนำไปสู่เจตคติเกิดความรักความห่วงใยต่อสิ่งแวดล้อม และความรักความห่วงใย จะก่อให้เกิดแรงจูงใจในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมกันในการปรับปรุงและป้องกันแก้ไขปัญหาทางสิ่งแวดล้อม

4.3.3 วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม

วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม เป็นการใช้สติปัญญาไตร่ตรองถึงคุณค่าหรือประโยชน์ที่ตอบสนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือคุณค่าประโยชน์ที่พอกเสริมโดยมีต้นหาหรือค่านิยมเป็นตัวนำ วิธีคิดแบบนี้มี 2 ลักษณะ คือ

คุณค่าแท้ คือ คุณค่าที่ตอบสนองความต้องการของชีวิตโดยตรง เป็นคุณประโยชน์ที่จำเป็นต้องใช้ในการดำรงชีวิต ซึ่งหากขาดคุณค่านี้อาจทำให้เกิดปัญหาต่อการดำรงชีวิต เช่น ทรัพยากรธรรมชาติที่นำมาใช้เป็นปัจจัยพื้นฐานการครองชีพ ซึ่งได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค เป็นต้น

คุณค่าเทียม คือ คุณค่าที่พอกเสริมเติมแต่งรับใช้ความโลภไม่มีที่สิ้นสุดมากกว่าความจำเป็นในการดำรงชีวิต เป็นคุณค่าที่ไม่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต แต่มักเป็นคุณค่าที่มนุษย์ต้องการมากกว่าคุณค่าที่จำเป็น เช่น เทคโนโลยี เป็นต้น

การที่มนุษย์มองเห็นถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป่าไม้ ภูเขา แหล่งน้ำลำธาร และแร่ธาตุ เป็นต้น เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยสิ่งเหล่านี้มาสร้างเสริมปัจจัยสี่ คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค อันเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตและการดำรงอยู่ ซึ่งรวมไปถึงการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกวกลบายต่าง ๆ เพื่อพัฒนาอารยธรรมของมนุษย์ จะทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกถึงคุณค่าของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ซึ่งการทำให้มนุษย์มองเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมว่ามีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์มากเพียงใด มนุษย์ก็จะยิ่งตระหนักถึงคุณค่ามากขึ้นเพียงนั้น วิธีคิดแบบคุณค่านี้ จะเห็นได้จากความพยายามในการที่จะให้มีการฟื้นฟูอนุรักษ์พิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป่าไม้ ดิน น้ำ ตลอดจนถึงสภาพภูมิอากาศ เป็นต้น ซึ่งเห็นได้จากพระกระแสราชดำรัสของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ ในวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ.2535 ที่ทรงมีพระดำรัสต่อคณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ว่า เพราะเหตุใดเราจึงควรรักษาป่าไว้ ไม่ใช่เพียงเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าเท่านั้น แต่เหตุผลที่สำคัญที่สุด คือ เราควรจะรู้คุณค่าของแผ่นดิน เราเรียกแผ่นดินนี้ว่า "แผ่นดินแม่" ก็เพราะแผ่นดินนี้เป็นที่เกิดและเลี้ยงดูคนไทยมากกว่า 700 ปี ควรที่เราจะบำรุงรักษาแผ่นดินให้คงความอุดมสมบูรณ์ไว้ ถ้าเรามัวแต่ตัดทวง

ผลประโยชน์จากแผ่นดิน เช่น เอาแต่ตัดไม้ขายจนป่าสูญสิ้นไป ใช้จ่ายล่าแมลงและฆ่าสัตว์ที่ชนดินเสียหายหรือทิ้งของเสียลงไปในแม่น้ำลำคลองโดยไม่ห่วงใยแผ่นดินเลย หากเราทำการทารุณกรรมต่อแผ่นดิน โดยไร้ความสำนึกถึงบุญคุณเช่นนี้ สักวันหนึ่งแผ่นดินแม่ก็คงตายจากเราไป โดยไม่มีวันหวนกลับมา เราต้องช่วยกันรักษาป่า เพื่อเราจะได้มีอนาคตและความหวังร่วมกัน (สมพร เทพสิทธิ์ อ่างแล้ว, 2537) เจตคติที่มีต่อสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการมองเห็นถึงคุณค่าแท้ของสิ่งแวดล้อม ในฐานะเป็นปัจจัยที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของคนและสัตว์มากกว่าคุณค่าเทียมที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสนับสนุนความมั่งคั่งร่ำรวย เช่น การมองข้ามคุณค่าที่แท้จริงของป่าไม้ที่มีคุณประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ในฐานะที่เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการหมุนเวียนพลังงานและสารอาหารภายในระบบนิเวศ ไปเป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจการค้าการลงทุน แต่สุดท้ายต้องประสบกับความทุกข์อันเป็นผลกระทบมาจากการทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น เกิดอุทกภัย เกิดภัยแล้งฝนตกไม่ถูกต้องตามฤดูกาล ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย เป็นต้น เพราะหากเห็นแก่คุณค่าเทียมมากกว่าคุณค่าแท้ การแก้ไขปัญหาในสังคมมนุษย์ก็ไม่สามารถที่จะแก้ไขได้ มองจากแง่นี้แล้วการอนุรักษ์จึงกลายเป็นหลักการสำคัญในการสร้างวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม การพัฒนาจะต้องคำนึงถึงหลักการทางนิเวศเหนือสิ่งอื่นใด คุณค่าของสิ่งแวดล้อมย่อมสูงกว่าคุณค่าของเศรษฐกิจและธุรกิจ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2541) เมื่อสามารถทำให้คนมองเห็นคุณค่าที่แท้จริงของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งในแง่ที่เป็นตัวกลางรักษาความสมดุลในระบบนิเวศ ทั้งในแง่ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิต ทั้งในแง่ที่เป็นแหล่งการเรียนรู้และในแง่ที่มีคุณประโยชน์คนและสัตว์เป็นต้นแล้ว การสร้างเจตคติทางกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาก็เป็นไปได้โดยง่าย อีกทั้งเจตคติที่เกิดขึ้นจากการมองเห็นคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ จะมีการพัฒนาสูงขึ้นไปเป็นจิตสำนึกเป็นความรักความเมตตา ซึ่งหากคนได้มีความรักต่อสิ่งใดแล้วเขาจะมีความห่วงใย ความห่วงเหนต้องการให้สิ่งนั้นอยู่กับเขาตลอดไป และความเมตตาที่มีอยู่ภายในจิตใจของเขา เขาจะไม่เบียดเบียนทำร้ายหรือทำลายสิ่งที่เขารักได้เลย

ดังนั้นวิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม จะช่วยให้มนุษย์เกิดเจตคติมองเห็นคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งแวดล้อมที่มีมนุษย์เป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งด้วย ว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อระบบการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลมากกว่าเป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจ เจตคติที่เกิดขึ้นบนพื้นฐานของการมองเห็นคุณค่าแท้ของธรรมชาติ จะทำให้มนุษย์เกิดความรักความห่วงใยต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งผลสุดท้ายจะก่อให้เกิดการประพฤติปฏิบัติหรือพฤติกรรมที่ถูกต้องต่อสิ่งแวดล้อม เกิดแรงจูงใจในการที่ป้องกันรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สิ่งที่ยิ่งคุณค่านั้นได้อยู่กับตนนานเท่านาน

4.3.4 วิธีคิดแบบอุปบายปลุกเจ้าคุณธรรม

วิธีคิดแบบอุปบายปลุกเจ้าคุณธรรมหรือปลุกเจ้ากุศล เป็นวิธีคิดที่เกิดจากพื้นฐานทางจิตใจที่มีคุณธรรมมีความคิดเห็นเป็นกุศล คือ จิตใจที่ปราศจากสิ่งไม่ดีทั้งปวง ฉะนั้นคนที่สามารถคิดแบบนี้ได้ จึงเป็นคนที่มียุทธธรรมพื้นฐานทางจิตใจเป็นกุศลหรือเป็นคนมีคุณธรรมอยู่ในใจ คุณธรรมที่มีอยู่ภายในจิตใจของคนตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปนั้นได้แก่ เจตคติ ความเมตตากรุณา ความรัก เป็นต้น ในทางพุทธศาสนาถือว่าจิตใจมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เป็นรากฐานของพฤติกรรม การแสดงออกทุกชนิด ถ้าจิตใจมีความอ่อนแอ อ่อนล้า หรือถูกรบกวนงำด้วยอำนาจวิชาตมหาและอุปาทาน การยึดมั่นถือมั่นจะเป็นผลทำให้การคิดพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกทั้งทางกายทางวาจามักมีแต่ความผิดพลาดเสียหาย ไม่ถูกต้องตามหลักความเป็นจริง ทำให้เกิดปัญหาทั้งแก่ตัวมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ในทางตรงกันข้ามถ้าจิตใจมีความสะอาดสว่าง สงบ มีความสุขเบิกบานแจ่มใส มีคุณภาพจิตที่ดีก็จะส่งผลให้เกิดความคิดดีอันจะส่งผลให้พฤติกรรมแสดงออกดีไปด้วย (พระสงเสริม แสงทอง, 2542) คุณภาพจิตที่ดีทำให้เกิดความคิดที่สร้างสรรค์ใฝ่ฝันที่จะทำในสิ่งที่ดีงาม เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและสิ่งแวดล้อมรอบตัว ซึ่งจะเห็นได้จากแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ที่ว่าถ้าป่าหมดไปแล้วปัจจัยพื้นฐานของคนก็ต้องไปด้วย เมื่อคนไม่มีน้ำกิน ไม่มีธรรมชาติแวดล้อมที่ดี ทรัพยากรธรรมชาติสูญเสียหาย คนจะอยู่อย่างไร ถ้าสภาพแวดล้อมธรรมชาติเสียหาย คนก็อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมไม่ได้ด้วยเช่นกัน ฉะนั้นการที่มนุษย์ไปทำลายสภาพแวดล้อม มันไม่ได้เป็นเพียงอันตรายต่อสภาพแวดล้อมเท่านั้น แต่ภัยอันตรายนั้นจะต้องกลับหวนคืนมาหาตัวมนุษย์ด้วย การที่เราทำตัวเป็นศัตรูกับป่านั้นว่าที่จริงแล้วเป็นเรื่องของมนุษย์ฝ่ายเดียวที่ไปตั้งตัวเป็นศัตรูกับป่า ป่าไม่ได้มาทำตัวเป็นศัตรูกับมนุษย์ ป่าก็ยังคงอยู่ธรรมชาติของมัน แต่มนุษย์เองไปทำตัวเป็นศัตรูกับป่า ไปเบียดเบียนทำลายป่า ไปเอาเปรียบป่า เอาป่ามาใช้ทำประโยชน์สนองความต้องการของมนุษย์ การที่มนุษย์ทำอย่างนี้เป็นสิ่งไม่ดี เป็นกรรมไม่ดี ในที่สุดผลกระทบก็กลับมาตกแก่มนุษย์เอง มนุษย์จึงได้รับผลของกรรมที่ตัวเองสร้างไว้ จนกระทั่งเริ่มเกิดความรู้สึกตระหนักถึงอันตรายที่เกิดกับตน แนวคิดนี้มุ่งที่จะปลุกเร้าให้มนุษย์เกิดเจตคติที่ดีต่อป่าไม้ ให้มองเห็นคุณค่าของป่าไม้ที่มีคุณประโยชน์ต่อระบบนิเวศและมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้มองเห็นความสำคัญของป่าไม้เป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งที่ทุกคนต้องช่วยกันพิทักษ์รักษา ถ้าไม่ร่วมกันรักษาป่าไม้ไว้ ป่าก็จะหมดไป และคนทุกคนก็จะต้องเดือดร้อนกันหมด (อำนาจ เจริญศิลป์, 2543) นอกจากนี้แล้วเจตคติที่เกิดจากความรู้สึกที่ดีงามระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความรู้สึกดีงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า ความกตัญญู เป็นการแสดงความรู้สึกที่มองเห็นคุณงามความดีต่อกันทั้งมนุษย์ สัตว์และ

พืช เป็นเรื่องของท่าทีในจิตใจ คือก่อนที่จะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรม พฤติกรรมจะออกมาได้ก็เกิดจากท่าทีในจิตใจ ถ้ามนุษย์มีคุณธรรมเหล่านี้อยู่ในจิตใจ ก็จะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งหรือทำให้มีความโน้มเอียงของจิตที่เป็นไปในทางที่ดี ที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลไม่ทำลายกัน (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตฺโต, 2543) วิธีคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรมคือความกตัญญูต่อพืชพรรณสัตว์ป่าและธรรมชาติว่ามีคุณค่าต่อมนุษย์ มนุษย์ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยอาศัยสิ่งเหล่านั้น เพราะฉะนั้นธรรมชาติพืชพรรณสัตว์ป่าจึงเป็นสิ่งมีคุณค่าสำหรับมนุษย์ การมองในแง่ที่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมีคุณค่าต่อมนุษย์ และมนุษย์ต้องรู้จักคุณค่าของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เรียกว่า "ความกตัญญู" และมนุษย์ต้องตอบแทนคุณแก่ธรรมชาติที่เรียกว่า "กตเวทิตี" จะทำให้มนุษย์เกิดเจตคติต่อสิ่งแวดล้อมกล่าวคือ ทำให้มนุษย์มองเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม อันเป็นทัศนคติที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อกสิ่งแวดล้อมที่จะก่อให้เกิดความตระหนักสำนึกเกิดค่านิยมและเกิดแรงจูงใจ ในการที่จะช่วยกันธำรงรักษาไว้ซึ่งคุณภาพของสิ่งแวดล้อม ไม่คิดเบียดเบียนทำลายสิ่งแวดล้อม วิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรมจึงช่วยเกิดเจตคติ อันจะนำไปสู่การมีค่านิยมและแรงจูงใจในการพิทักษ์รักษาและพัฒนาคุณภาพของสิ่งแวดล้อมตามวัตถุประสงค์ของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาต่อไปในอนาคต

กล่าวโดยสรุป วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ จะช่วยให้มนุษย์ได้ทราบถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหา รวมไปถึงอุปสรรคที่ขัดขวางการปรับปรุงและป้องกันปัญหาสิ่งแวดล้อม ทำให้ทราบถึงวิธีคิดและเจตคติที่มนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะได้หาทางในการสร้างเจตคติ เพื่อปรับเปลี่ยนเจตคติและพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อการอนุรักษ์พัฒนาสิ่งแวดล้อม วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์จะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงหลักความจริงตามธรรมชาติ ก่อให้เกิดเจตคติท่าทีในการยอมรับความเป็นจริงและประพฤติปฏิบัติต่อธรรมชาติตามกฎแห่งธรรมชาติ วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม จะช่วยให้มนุษย์มองเห็นคุณค่าแท้ที่มีความหมายต่อการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูล เป็นสิ่งจำเป็นต่อระบบการดำรงชีวิตของกันและกัน มากกว่าคุณค่าเทียมที่มนุษย์ไปหยิบยืมมาจากธรรมชาติเพื่อใช้ตอบสนองความต้องการที่ไม่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งมีแต่จะทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การมองเห็นคุณค่าจะทำให้มนุษย์เกิดความรักและห่วงใยต่อสิ่งแวดล้อมและวิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม จะช่วยให้มนุษย์มองเห็นสิ่งแวดล้อมในมิติที่สร้างสรรค์พัฒนา ไม่มองเห็นสิ่งแวดล้อมเป็นศัตรูที่ต้องเบียดเบียนทำลาย แต่มองเห็นสิ่งแวดล้อมในแง่ที่มีคุณค่าต่อมนุษย์และมนุษย์ก็ต้องตอบแทนคุณแก่สิ่งแวดล้อม ด้วยการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม และเกิดแรงจูงใจในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมป้องกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

4.4 ทักษะ (Skills)

จากแนวคิดกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาที่ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมโดยรอบนั้น จะเห็นได้ว่าเกิดขึ้นสืบเนื่องมาจากการที่มนุษย์ยังขาดความรู้ความเข้าใจในความเป็นจริงของสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีระบบกฎเกณฑ์ในการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ เป็นไปตามธรรมชาติ และขาดความรู้ความเข้าใจในความเป็นจริงของชีวิตและองค์ประกอบอื่น ๆ ของความเป็นมนุษย์ โดยที่มนุษย์เองก็เป็นส่วนประกอบหนึ่งของสิ่งแวดล้อม (วินัย วีระวัฒนานนท์, 2539) จึงต้องการที่จะให้มนุษย์ได้ศึกษาเรียนรู้และเข้าใจถึงธรรมชาติพร้อมทั้งองค์ประกอบอื่นภายในระบบธรรมชาติ การมองเห็นสิ่งแวดล้อมทั้งหมดเป็นองค์รวม จนสามารถที่จะแยกแยะส่วนประกอบหรือจำแนกประเภท ลักษณะ กลไกการทำงานภายในสิ่งแวดล้อมได้ว่าประกอบไปด้วยอะไรบ้าง แต่ละส่วนมีบทบาทมีหน้าที่อย่างไร รู้ว่าระบบนิเวศประกอบไปด้วยอะไร แต่ละหน่วยในระบบนิเวศทำหน้าที่อย่างไร รู้ว่าส่วนประกอบอย่างหนึ่งเข้ากับองค์ประกอบหนึ่งได้ แต่อีกส่วนประกอบหนึ่งอาจเข้ากับองค์ประกอบอื่นไม่ได้ เช่น การที่สิ่งมีชีวิตไม่ว่าจะเป็น คน สัตว์ พืช นอกจากมีโครงสร้างเฉพาะตนแล้วยังต้องทำหน้าที่ของตน ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของระบบนิเวศในการรับส่งธาตุและพลังงานภายในระบบนิเวศอีกด้วย (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2537) เพื่อที่จะช่วยทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เกิดทักษะในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมภายใต้กฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม วิธีการให้การศึกษาและฝึกอบรมบางวิธีสามารถให้ความรู้และทักษะเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ซึ่งจะชี้แนะแนวทางให้แก่ผู้เรียนมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อมจริง ๆ ปรากฏว่ามีประสิทธิภาพสูง สามารถเอาชนะความยากลำบากในเรื่องการเรียนรู้และความเข้าใจของผู้เรียนได้ (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542) การสร้างทักษะทางสิ่งแวดล้อมศึกษาจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคคล กลุ่มบุคคล และสังคมเกิดทักษะความชำนาญในการศึกษาค้นคว้าพิสูจน์ คาดการณ์เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะได้หาทางป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นรวมทั้งไปถึงให้มีความชำนาญในการจัดการหรือแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นแล้ว และเพื่อให้เกิดทักษะความสามารถในการคิดอย่างเป็นระบบ มีเหตุมีผลเพื่อนำไปใช้ในการตัดสินใจในการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจากการศึกษาทบทวนแนวคิดเรื่องทักษะทางสิ่งแวดล้อมกับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ พบว่า แนวคิดเรื่องทักษะมีแนวคิดคล้ายกับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ คือ วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ วิธีคิดแบบแก้ปัญหา วิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์ และวิธีคิดแบบรู้คุณโทษและทางออก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.4.1 วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ

วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ เป็นการคิดค้นสืบสาวจากสภาพปัญหาไปหาตัวสาเหตุที่เป็นแหล่งเกิดหรือแหล่งที่มาของปัญหา เป็นทักษะการคิดที่ทำให้รู้เข้าใจถึงสาเหตุหรือแหล่งที่มาของตัวปัญหานั้นว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร รู้ว่าอะไรเป็นสาเหตุก่อให้เกิดปัญหา ช่วยทำให้บุคคลเกิดทักษะในการที่จะพิสูจน์หรือคาดการณ์เกี่ยวกับปัญหานั้นได้ ซึ่งจะทำให้สามารถที่จะคิดหาวิธีป้องกันไม่ให้อันนั้นเกิดขึ้นได้ทันเวลาที่ ดังเช่น ปัญหาทางด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโทรม ซึ่งหากสืบสาวหาสาเหตุต้นตอที่แท้จริง จะทำให้ทราบได้ว่ามีสาเหตุที่สำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาคือการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ได้นำเอาทรัพยากรธรรมชาติเป็นจำนวนมากมาใช้เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต และยกระดับมาตรฐานการครองชีพด้วยวิธีการต่าง ๆ ยิ่งจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งเป็นตัวเร่งให้เกิดการใช้ทรัพยากรมากขึ้นเป็นทวีคูณ เป็นผลทำให้เกิดปัญหาทรัพยากรถูกนำมาใช้และถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก หากปล่อยให้เป็นอยู่อย่างนี้จะทำให้เกิดการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ และก่อให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมซึ่งจะเป็นผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในอนาคต เพราะฉะนั้นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนคือ การลดจำนวนประชากร และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้สามารถใช้ได้ยาวนานที่สุด เป็นการป้องกันมิให้เกิดปัญหาทางด้านทรัพยากรขาดแคลน นอกจากการคิดแบบสืบสาวหาสาเหตุที่มาของปัญหาแล้ว ยังมีการคิดค้นหาความสัมพันธ์ที่เป็นตัวแปรทำให้เกิดปัญหาอีกทางหนึ่ง เรียกว่าเป็นวิธีคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ โดยมีหลักการคิดที่ว่า ปัญหาหลายปัญหาไม่ได้เกิดขึ้นมาจากสาเหตุเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งเท่านั้น ปัญหาส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นจากสาเหตุเพียงอย่างเดียวแต่อาศัยตัวแปรหลายตัว กรณีปัญหาทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโทรม ดังที่ยกตัวอย่างข้างต้น ถึงแม้จะมีสาเหตุที่สำคัญจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรก็ตาม หากแต่ประชากรที่มีอยู่เป็นจำนวนมากนั้นยังคงใช้ทรัพยากรในฐานะที่เป็นเพียงปัจจัยสี่สำหรับดำรงชีวิต และแสวงหาหรือนำทรัพยากรมาใช้โดยอาศัยเพียงกำลังของมนุษย์เท่านั้น ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีเป็นจำนวนมากก็ยังคงมีอยู่อย่างเหลือเฟือและคงไม่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมแก่สิ่งแวดล้อมมากนัก จนรู้สึกว่าเป็นผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิต แต่ที่เป็นปัญหายุ่งยากทุกวันนี้การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เกินความจำเป็นบนพื้นฐานแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ซึ่งมีความโลภเป็นตัวนำ ทั้งยังเป็นกรนำมาใช้โดยอาศัยความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีแบบอุตสาหกรรม ซึ่งมีความสามารถในการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ได้คราวละมาก ๆ ตามความต้องการของโรงงานอุตสาหกรรมที่มีกำลังผลิตเร็วกว่าอัตราการผลิตตามธรรมชาติและเกินกว่ากำลังที่ธรรมชาติจะรองรับได้ ฉะนั้น ปัญหาทางด้านทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมโทรม จึงมีสาเหตุเกิดจากการเพิ่มขึ้นของ

จำนวนประชากร โดยอาศัยแนวคิดแบบเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรมซึ่งมีวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เครื่องมือสำคัญ เป็นตัวแปรที่สร้างความเชื่อมโยงให้แก่วงแวดล้อม หากจะป้องกันแก้ไขปัญหา ได้ก็ต้องลดอัตราการเพิ่มจำนวนประชากร รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของเศรษฐศาสตร์แบบอุตสาหกรรมและรู้จักใช้วิทยาศาสตร์เทคโนโลยีที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เพราะฉะนั้นวิธีคิดแบบสืบสาวหาสาเหตุที่มาของปัญหาและคิดค้นสอบสวนหาตัวแปรที่ก่อให้เกิดปัญหา จะช่วยทำให้บุคคลเกิดทักษะ ในการที่จะพิสูจน์หรือคาดการณ์เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสิ่งแวดล้อมได้ เพื่อที่ได้หาแนวทางหรือวางแผนการในการป้องกันหรือแก้ไขปัญหาทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเห็นได้ว่าในกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษาและกระบวนการเรียนการสอนโดยทั่วไป จะนำเอาวิธีคิดแบบสืบสวนสอบสวนไปใช้ในกระบวนการเรียนการสอน ในรูปแบบของการเรียนการสอนแบบสืบค้น (Inquiry) เพื่อพัฒนาทักษะการคิดซึ่งก็เป็นวิธีคิดเช่นเดียวกันกับวิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุนั่นเอง

4.4.2 วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ

การที่มนุษย์ไม่รู้ไม่เข้าใจความจริงเกี่ยวกับกลไกของสิ่งแวดล้อม หรือกลไกความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งแวดล้อมกับกิจกรรมของมนุษย์ เป็นผลทำให้มนุษย์มีการปฏิบัติผิดพลาดต่อสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ มนุษย์ได้พยายามเข้าไปเปลี่ยนแปลงกลไกการทำงานของระบบนิเวศ เพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยมีได้คำนึงถึงการเสียดุลของระบบนิเวศเลย เช่น กรณีที่มนุษย์ไปตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งเป็นกลไกขับเคลื่อนสำคัญของวัฏจักรน้ำและอากาศ เพราะป่าไม้ทำให้เกิดความชุ่มชื้นและควบคุมสภาวะภูมิอากาศ ทำให้มีความชื้นสูงเมื่ออุณหภูมิลดต่ำลงไอน้ำเหล่านั้นก็จะกลั่นตัวเป็นเมฆแล้วกลายเป็นฝนตกลงมา เมื่อมีฝนตกก็ทำให้มีความชื้นขึ้นอากาศทำให้อากาศไม่ร้อนและความชื้นที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในอากาศ ทำให้ฝนตกตามฤดูกาลไม่เกิดภาวะแห้งแล้ง (กิตติภูมิ มีประดิษฐ์, 2543) เพราะมีการไหลเวียนของน้ำและอากาศโดยสม่ำเสมอ แต่การตัดไม้ทำลายป่าทำให้วัฏจักรการไหลเวียนของน้ำและอากาศต้องหยุดชะงักไป เป็นผลทำให้เกิดผลเสียตามมา เช่น เกิดภาวะน้ำท่วม เพราะไม่มีป่าไม้คอยดูดซับน้ำไว้ได้ดินเป็นต้น ฉะนั้นความไม่เข้าใจในกลไกของสิ่งแวดล้อมจึงไม่เพียงแต่จะสร้างความสูญเสียให้เกิดแกสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดความเสียหายให้แก่มนุษย์ด้วย ทั้งยังทำให้มนุษย์ไม่สามารถแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อีก ในขณะที่การเข้าใจความจริงเกี่ยวกับกลไกการทำงานของสิ่งแวดล้อม และความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันของสิ่งแวดล้อมจะช่วยทำให้มนุษย์มีความรู้ความเข้าใจ และทำให้เกิดทักษะความสามารถที่จะมองเห็นหรือคาดการณ์เกี่ยวกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมได้ ดังเช่นกรณีของการตัดไม้ทำลายป่า ดังที่ยกตัวอย่างมาข้างต้นนั้น จากการศึกษาที่มีความเข้าใจที่ถูกต้อง เกี่ยวกับกลไกการทำงานของป่าและวัฏจักรการไหลเวียนของน้ำ

และอากาศ จะทำให้เกิดความสามารถที่จะคาดการณ์ล่วงหน้าได้เลยว่า การตัดไม้ทำลายป่า จะเป็นผลทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก และจะทำให้เกิดภาวะแล้งน้ำในช่วงฤดูร้อนอย่างแน่นอน ซึ่งก็จะทำให้สามารถเตรียมการป้องกันและแก้ไขปัญหาทางสิ่งแวดล้อมได้ทัน่วงทีในที่สุด นอกจากนั้นแล้วความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับกลไกการเปลี่ยนแปลง ยังก่อให้เกิดทักษะความสามารถในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้ด้วย ดังจะเห็นได้จากแนวคิดเรื่องการรีไซเคิลหรือการนำของที่ใช้แล้วมาเข้ากระบวนการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแล้วนำกลับใช้ใหม่ หรือการใช้พลังงานหมุนเวียน เป็นต้น นอกจากนี้จะเป็นการประหยัดทรัพยากรแล้ว ยังเป็นการลดของเสียอีกด้วย ซึ่งแนวความคิดในการรีไซเคิลและการใช้พลังงานหมุนเวียนนี้ เกิดจากความรุ้ความเข้าใจในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นแนวคิดหลักอย่างหนึ่งของวิธีคิดแบบสามัญลักษณะสรรพสิ่งในโลกล้วนแต่เปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่ง ไม่มีอะไรอยู่คงทนโดยไม่เปลี่ยนแปลง

ฉะนั้นวิธีคิดแบบสามัญลักษณะจึงช่วยให้เกิดทักษะสามารถวิเคราะห์เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในด้านโครงสร้างส่วนประกอบ และหน้าที่ของสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์เชื่อมโยงต่อกันของสิ่งแวดล้อม และจะช่วยให้เกิดทักษะการคิดที่จะใช้ชีวิตในการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างกลมกลืนพึ่งพาอาศัยกันตามกฎหมายแห่งธรรมชาติ อันจะเป็นผลนำไปสู่การอนุรักษ์และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในที่สุด

4.4.3 วิธีคิดแบบอริยสัจหรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา

ปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและเกิดจากการกระทำของมนุษย์ บางครั้งเป็นปัญหาซึ่งไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับสิ่งแวดล้อมชนิดที่ไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ ในขณะที่เดียวกันพฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์ก็ทำลายสิ่งแวดล้อมด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้มนุษย์ก็จำเป็นที่จะต้องตามแก้ปัญหาให้แก่ตนเองด้วยและแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย ในการที่จะแก้ไขปัญหาให้ได้ผลเกิดประสิทธิภาพนั้น จำเป็นต้องเข้าใจในความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนระหว่างกิจกรรมของมนุษย์และระบบสิ่งแวดล้อม การใช้วิธีการและเครื่องมือที่จำเป็นเพื่อจัดการกับสิ่งแวดล้อมหากไม่มีความรู้ความชำนาญ จะไม่สามารถเข้าใจถึงความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม หรือทำให้เกิดผลอย่างจริงจัง (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542) ทักษะเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำมาใช้เพื่อการนี้ เพราะทักษะจะทำให้มนุษย์สามารถที่จะมองเห็นประเด็นปัญหาออก ทำให้สามารถที่จะวิเคราะห์เพื่อพิสูจน์หาสาเหตุที่มาของปัญหาได้ และจะทำให้สามารถมองหามาตรานทางและวิธีการที่จะป้องกันแก้ปัญหา ดังจะเห็นได้จากแนวคิดเรื่องการจัดการขยะแบบแก้ปัญหาดังต่อไปนี้

สภาพปัญหาหรือผลกระทบของขยะ ได้แก่ ส่งกลิ่นเหม็นรบกวนสร้างความรำคาญ เป็นสถานที่พักตัวของเชื้อโรคบางชนิด ทำให้บ้านเมืองขาดความสวยงาม เป็นต้น

สาเหตุที่มาของปัญหา ได้แก่ การบริโภคในครัวเรือน ความมั่งคั่งของผู้คน ของเสียที่เกิดจากกระบวนการผลิต เป็นต้น

การจัดการขยะ ได้แก่ การกำจัดขยะให้หมดไป

วิธีจัดการขยะ ได้แก่ การฝังกลบ การคัดแยกขยะ การนำมารีไซเคิลใหม่ การสร้างค่านิยมในการบริโภคเป็นต้น (อำนาจ เจริญศิลป์, 2543)

จากแนวคิดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า เป็นแนวคิดด้านทักษะการแก้ปัญหาซึ่งมีความสอดคล้องกับวิธีคิดแบบแก้ปัญหา ซึ่งเกิดจากการวิเคราะห์ปัญหาว่ามีสภาพปัญหาเป็นเช่นไรปัญหานั้นรุนแรงขนาดไหน แล้วก็วิเคราะห์หาสาเหตุที่มาของปัญหาว่ามาจากสาเหตุใดบ้าง พอรู้ถึงสภาพปัญหาและสาเหตุแล้วก็สามารถที่จะมองเห็นหนทางแก้ไขปัญหาได้ โดยไปแก้ไขที่ตัวสาเหตุต้นตอของปัญหา หลังจากนั้นจึงเริ่มวางแผนกำหนดเป้าหมายว่าจะแก้ปัญหาอันไหนก่อนหรือปัญหาอันไหนทีหลัง และวิธีการดำเนินการตามแนวทางที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาต่อไป ดังนั้นวิธีคิดแบบแก้ปัญหาจึงช่วยให้เกิดทักษะในการที่จะมองเห็นปัญหาสิ่งแวดล้อม สามารถที่จะวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่มาและคาดการณ์ถึงผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อม และวางแผนการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างตรงจุดตรงประเด็น อันจะก่อให้เกิดผลดีต่อสิ่งแวดล้อมทั้งในด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมได้ในที่สุด

4.4.4 วิธีคิดแบบบรรณาการสัมพันธ์

สถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันอยู่ในภาวะที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง เนื่องจากมีการสึกหรอของทรัพยากรธรรมชาติและเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ซึ่งมาจากสาเหตุสำคัญ คือ การนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้เป็นจำนวนมากมายุคมาศ การมองปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความสึกหรอของทรัพยากรธรรมชาติหรือความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะในแง่มุมมองก็ตาม ในที่สุดแล้วปัญหาที่เกิดขึ้นจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ปัญหาดังกล่าวจึงเป็นสิ่งกระตุ้นเตือนให้ต้องรีบดำเนินการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ซึ่งรวมไปถึงการหามาตรการในการป้องกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและพิทักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นอีกในอนาคต จึงได้มีการคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้น โดยมีเป้าหมายหลัก คือ การรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมเหตุสมผล โดยใช้ให้ประหยัดและเกิดประโยชน์สูงสุด มีการสูญเสียน้อยที่สุดแต่สามารถใช้ได้ยาวนานที่สุด เพื่อให้มีใช้ในอนาคตและเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีตลอดไปของมวลมนุษยชาติ ซึ่งได้มีการวางแผนหรือวิธีการที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมประกอบด้วย การสำรวจตรวจหาสิ่งที่ต้องการมาใช้ประโยชน์ การป้องกันรักษา

กันไม่ให้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเกิดเป็นพิษภัย เกิดการสูญหายหรือถูกทำลาย การใช้ทรัพยากรให้ถูกประเภทและเกิดประโยชน์สูงสุด การใช้ทรัพยากรที่มีคุณภาพรองลงมา การปรับปรุงคุณภาพทรัพยากร การนำทรัพยากรมาทดแทนกัน การนำของเสียกลับมาใช้ประโยชน์ ตลอดจนถึงการรักษาซ่อมแซม (จิตราภรณ์ โพธิ์งามกะ และคณะ, 2543) จากแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีทักษะการคิดพื้นฐานทางสิ่งแวดล้อมศึกษา มีแนวคิดบนพื้นฐานเดียวกับวิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ ซึ่งมองเห็นว่าการที่ทรัพยากรธรรมชาติมีจำนวนลดน้อยถอยลง ซึ่งเป็นผลมาจากความจำเป็นที่ต้องใช้ทรัพยากรอย่างมหาศาล เพื่อให้เพียงพอต่อการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร และเป็นผลทำให้สิ่งแวดล้อมต้องเสื่อมโทรมไปด้วย หากปล่อยให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมยังคงดำเนินไปอยู่โดยไม่หาทางป้องกันแก้ไข ในที่สุดแล้วก็จะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ จากความเข้าใจที่เกิดจากการมองสภาพปัญหาและสาเหตุที่มาจนนำไปสู่แนวคิดในการที่จะป้องกันแก้ไข จึงทำให้เกิดแนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมขึ้นมา เป็นเป้าหมายหลักในการป้องกันและแก้ไขปัญหา พร้อมทั้งกำหนดแนวนโยบายที่เป็นแนวทางนำไปสู่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อให้เป็นหลักปฏิบัติสำหรับการป้องกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในที่สุด เพราะฉะนั้นการมีทักษะในการมอง การคิดคาดการณ์ ตลอดจนถึงทักษะในการกำหนดเป้าหมายนโยบายและวางแผนต่าง ๆ เป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในการที่จะนำไปสู่การปรับปรุงและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกระบวนการสิ่งแวดล้อมศึกษา วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดอย่างมีเป้าหมายและหลักการที่สอดคล้องเชื่อมโยงต่อกัน มีประโยชน์ต่อการสร้างทักษะในการจัดการสิ่งแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการกำหนดยุทธศาสตร์และวางแผนการต่าง ๆ ด้านสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงการให้การศึกษาเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน เป็นต้น

4.4.5 วิธีคิดแบบรัฐคุณโทษและทางออก

การพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตของผลิตผลทางอุตสาหกรรม โดยอาศัยความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำคัญ เพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจที่ผ่านมา นับว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็นการสร้างคุณประโยชน์ให้แก่มวลมนุษยชาติมากมาย ในแง่ของความสุขสบายในการตอบสนองความต้องการปัจจัยสำหรับดำรงชีวิตและพัฒนาอารยธรรมของมนุษยชาติ เช่น ผลิตอาหารได้เพียงพอที่จะเลี้ยงประชากรซึ่งมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกวัน ผลิตยารักษาโรคเพื่อใช้รักษาบรรเทาความเจ็บไข้ของมนุษยชาติ เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็ไม่สามารถปฏิเสธได้เลยว่าการพัฒนาที่ผ่านมานั้นได้ก่อให้เกิดปัญหาแก่ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมมากมายเช่นกัน ได้แก่ การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้

จนร่อยหรอหรือลึกลง เกิดของเสียปนเปื้อนในสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ด้วย ดังนั้นการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมาจึงมีทั้งคุณและเป็นทั้งโทษแก่มวลมนุษย์ ทำให้มนุษย์ต้องหันกลับมาทบทวนเกี่ยวกับการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมา เพื่อศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์ซึ่งนำหน้ากดูผลดีผลเสีย ความคุ้มค่าหรือไม่คุ้มค่าระหว่างการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เพื่อดำรงไว้ซึ่งความสมดุลของสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศ หรือมองหาทางเลือกใหม่ ๆ ที่ดีกว่า จนกระทั่งก็สามารถที่หาทางออกได้ในที่สุด ซึ่งเป็นการพบกันครึ่งทางระหว่างการผลิตทางอุตสาหกรรมกับสิ่งแวดล้อม เมื่อองค์การสันติภาพสีเขียวหรือ กลุ่มกรีนพีซ (Green Peace) ได้ตระหนักถึงความเสียหายของสิ่งแวดล้อมที่สืบเนื่องมาจากการพัฒนาอุตสาหกรรม จึงเกิดแนวความคิดใหม่ ซึ่งเรียกว่า การผลิตและการบริโภคสีเขียว ที่ว่า สินค้าอุตสาหกรรมได้กลายมาเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวันที่ขาดไม่ได้เสียแล้ว การที่จะให้เลิกการผลิตแบบอุตสาหกรรมไปเลยคงเป็นไปได้ ดังนั้นทางออกจึงอยู่ที่การผลิตภาคอุตสาหกรรมจะต้องปรับปรุงครั้งใหญ่ คือพยายามแสวงหาเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่จะนำไปสู่ระบบการผลิตที่สะอาดกว่ามาใช้ และแสดงความรับผิดชอบที่จะลงทุนเพื่อทำการบำบัดน้ำเสีย อากาศเสีย และของเสียอื่น ๆ ก่อนที่จะปล่อยออกสู่สิ่งแวดล้อมเข้าไปในราคาค่าผลิตภัณฑ์ของตนด้วย เช่น ผลิตสินค้าสีเขียว หรือผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (กิตติภูมิ มีประดิษฐ์, 2543) นอกจากนี้แนวคิดเรื่องการผลิตและการบริโภคสีเขียวแล้ว จะเห็นได้ว่ายังมีแนวคิดเรื่องการรีไซเคิล ซึ่งเป็นการนำผลิตภัณฑ์ที่ใช้แล้วมาใช้ใหม่ แนวคิดเรื่องการพัฒนาแนวนิเวศ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการรักษาความสมดุลทางนิเวศและเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งเกิดจากการคิดแบบรู้ข้อดีข้อเสียของสิ่งต่าง ๆ แล้ว หาทางออกที่ดีกว่า ซึ่งถึงแม้จะไม่ดีที่สุดในแต่ก็เป็นทางเลือกที่เหมาะสมกับปรากฏการณ์บางสิ่งบางอย่างซึ่งไม่สามารถจะเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ วิธีคิดแบบรู้คุณค่าโทษและทางออก จึงช่วยให้เกิดทักษะในการมองเห็นคุณค่าและโทษของสิ่งแวดล้อม สามารถที่จะวิเคราะห์ถึงผลดีผลเสีย อันจะก่อให้เกิดทักษะในการค้นหาทางออกเพื่อป้องกันแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อม

กล่าวโดยสรุปวิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ จะช่วยให้เกิดทักษะการค้นหาสาเหตุแหล่งที่มา รวมไปถึงทักษะในการวิเคราะห์หาตัวแปรต่าง ๆ ของปัญหามลพิษที่กำลังเกิดขึ้นในขณะที่วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ จะช่วยให้เกิดทักษะการวิเคราะห์คาดการณ์ถึงผลกระทบที่จะพึงเกิดขึ้นเป็นผลพวงตามมาของปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมและก่อให้เกิดทักษะในการที่จะใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม วิธีคิดแบบแก้ปัญหาก็จะช่วยให้มองเห็นประเด็นปัญหาสาเหตุที่มาพร้อมทั้งมองเห็นแนวทางในการแก้ปัญหาก็จะสามารถกำหนดยุทธศาสตร์ที่สัมพันธ์สอดคล้องกันกับวิธีคิดแบบอรรถธรรม

สัมพันธ์ ซึ่งเป็นทักษะที่นำไปสู่การป้องกันและแก้ไขปัญหาทำให้เกิดทักษะการคิดในการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม ส่วนวิธีคิดแบบรัฐคุณโทษและทางออก ถึงแม้จะไม่ใช่วิธีแก้ปัญหาที่ดีที่สุดแต่ก็เป็นทางเลือกในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในภาวะที่จำเป็นจนกว่าจะหาทางเลือกที่ดีที่สุดได้

4.5 การมีส่วนร่วม (Participation)

ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในรอบหลายปีที่ผ่านมา คล้ายจะเตือนให้มนุษยชาติรับรู้ว่าขณะนี้ได้มีการทำลายสภาพแวดล้อมโลกไปอย่างมากจนกระทบกระเทือนต่อสมดุลทางธรรมชาติ ถ้ามนุษยชาติไม่ร่วมมือกันแก้ไขแล้วสถานการณ์จะเลวร้ายลงกว่านี้อีก เช่น การผันผวนทางภูมิอากาศของโลกอย่างรุนแรง ทำให้เกิดน้ำท่วมหนัก ฝนแล้งมาก พายุจัด ลมหนาวพัดอย่างรุนแรง และการเกิดสภาพแวดล้อมที่เป็นพิษทำให้สิ่งมีชีวิตล้มตายเป็นจำนวนมาก (กิตติภูมิ มีประดิษฐ์, 2543) แม้ว่ามนุษยชาติทุกคนบนโลกต่างล้วนได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น ไม่ว่าจะมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ แต่เมื่อมีปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นและแม้ว่าเราจะไม่ได้เป็นผู้สร้างหรือก่อปัญหาโดยตรง เราก็ควรมีหน้าที่รับผิดชอบในการแก้ปัญหาดังกล่าวด้วย โลกเรามีเพียงหนึ่งเดียว (One World) ผลกระทบที่เกิดขึ้นบนโลก ณ ที่ใดก็ตามย่อมส่งผลกระทบต่อกันไปทั่วโลก การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมบนโลกจะทำได้ในลักษณะของกรรมใดใครก่อนนั้นคงแก้ปัญหาไม่ได้ ทุกคนต้องร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกัน เพื่อจรรโลงโลกของเราซึ่งมีอยู่เพียงหนึ่งเดียวนี้ให้คงอยู่ยั่งยืนตลอดไป (จิตราวัชนี โพธิมาภะ และคณะ, 2542) ด้วยความตระหนักถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจำเป็นอย่างยิ่งที่สิ่งแวดล้อมศึกษาต้องส่งเสริมให้มีการกระทำร่วมกัน การหลีกเลี่ยงผลร้ายต่อสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยการกระทำของปัจเจกบุคคลนั้นเป็นสิ่งจำเป็น แต่ก็ยังเป็นก้าวซึ่งยังไม่เพียงพอที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อให้มีประสิทธิภาพการกระทำของปัจเจกบุคคลควรจะเป็นไปในขอบเขตของมาตรการร่วมกัน การกระทำแบบมีส่วนร่วมกันนั้น สามารถจะหลีกเลี่ยงการขัดแย้งกันที่เกิดจากกิจกรรมของปัจเจกบุคคลได้ การกระทำแบบร่วมมือกันจะได้ผลคุ้มค่ามากกว่าการกระทำแบบต่างคนต่างทำ เช่น การเก็บของเสียและการนำเอาของเสียกลับมาใช้ใหม่ เป็นผลคุ้มค่ามากกว่าการกระทำโดยแต่ละบุคคล (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542) แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อมศึกษา จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคคล กลุ่มบุคคลและสังคมมีโอกาสและเกิดแรงจูงใจที่จะเข้าไปร่วมกิจกรรมแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในทุกระดับ ซึ่งจากการศึกษาทบทวนแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อมกับวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ พบว่า แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมคล้ายกับวิธีคิด

แบบโยนิโสมนสิการ คือ วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ วิธีคิดแบบรู้คุณโทษและทางออก วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม และวิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.5.1 วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุ

โครงการเร่งรัดพัฒนาประเทศชาติของรัฐบาลตลอดหลายสิบปีที่ผ่านมา ได้ส่งผลให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ในขณะที่เดียวกันได้ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อประชาชนอย่างเห็นได้ชัด จนเป็นเหตุให้ประชาชนรวมตัวกันเพื่อต่อต้านโครงการพัฒนาของรัฐในหลาย ๆ โครงการ ซึ่งทำให้เกิดความล่าช้าและสิ้นเปลืองงบประมาณโดยสูญเปล่าจำนวนไม่น้อยในแต่ละปี สาเหตุของปัญหาสำคัญส่วนหนึ่งมาจากการที่รัฐไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการดังกล่าว ในฐานะที่เป็นเจ้าของพื้นที่ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง จึงทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนเจ้าของพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนของ Dr.Thomas Beierle (สุธาวัลย์ เสถียรไทย อ้างแล้ว, 2544) ว่า การที่ประชาชนต่อต้านโครงการไม่ให้เข้ามาอยู่ในบริเวณพื้นที่ของตน ทั้งนี้สาเหตุหนึ่งมาจากปัญหาที่ว่าประชาชนไม่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากโครงการ แต่กลับต้องรับภาระความเสี่ยงหรือความเสียหาย ก่อให้เกิดเป็นต้นทุนสำหรับพวกเขา การที่รัฐไม่เปิดโอกาสให้แก่ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมทำให้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจกันระหว่างความต้องการของรัฐกับของประชาชน ซึ่งความไม่เข้าใจดังกล่าวได้กลายเป็นชนวนปัญหาที่นำมาซึ่งความขัดแย้งมากมาย เช่น ความรู้สึกถูกเอาเปรียบ ความรู้สึกสูญเสียทรัพย์สินส่วนรวม ความรู้สึกสูญเสียโอกาสเป็นต้น จนเป็นผลทำให้ประชาชนต้องออกมาต่อต้านโครงการของรัฐ ทำให้โครงการหลาย ๆ โครงการต้องหยุดชะงักลง และผลตามมาก็คือ ต้องเสียเงินทองเสียเวลา สร้างความแตกแยกก่อให้เกิดรอยร้าวในสังคมระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ขณะที่การมีส่วนร่วมของประชาชนจะช่วยลดปัญหาความขัดแย้งลงได้ (สุธาวัลย์ เสถียรไทย, 2544) จะเห็นได้ว่าในการที่จะพัฒนาหรืออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ ประชาชนต้องมีส่วนร่วมนับตั้งแต่เริ่มโครงการ เช่นมีโอกาสได้รับข้อมูลข่าวสาร เพื่อที่จะได้มีเวลาตัดสินใจวิเคราะห์ถึงผลดีผลร้ายที่ชุมชนจะพึงได้รับ มีโอกาสได้เรียกร้องสิทธิที่พึงได้จากผลกระทบของโครงการเป็นต้น และมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินการต่าง ๆ โดยตลอดจนถึงสิ้นสุดของโครงการ เมื่อประชาชนได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ได้รับรู้ถึงประโยชน์ของโครงการหรือผลกระทบและได้รับคำตอบซึ่งเป็นทางออกที่พึงพอใจ ก็จะเกิดแรงจูงใจในการที่จะให้ความร่วมมือกับรัฐบาล แต่หากรัฐบาลดำเนินการใด ๆ ก็ตามโดยไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมที่จะรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความจำเป็นของโครงการและผลกระทบก็จะทำให้เกิดปัญหาดังที่กล่าวแล้ว ขณะที่โครงการหลายโครงการหากได้รับความร่วมมือจากภาคประชาชน ก็จะทำให้

โครงการนั้นประสบผลสำเร็จได้ เช่น โครงการปลูกป่า โครงการอนุรักษ์เฝ้าระวังภัยทางธรรมชาติ หรือแม้แต่เรื่องการพัฒนาแบบยั่งยืนก็เช่นกัน หากได้รับความร่วมมือจากภาคประชาชน สร้างโอกาสให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรของตนเอง ตลอดจนสร้างสิ่งจูงใจที่จะก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างกันและกัน ก็จะทำให้เกิดการพัฒนาแบบยั่งยืนตามวัตถุประสงค์

นอกจากสาเหตุของการที่ประชาชนไม่มีโอกาสได้เข้าไปมีส่วนร่วม เป็นสาเหตุที่ทำให้โครงการพัฒนาหลายโครงการต้องหยุดชะงักหรือล้มเลิกไปแล้ว หากจะมองในแง่ของปัจจัยอื่นที่เป็นสาเหตุร่วมหรือตัวแปรร่วมที่เรียกว่าเป็นปัจจัยสัมพันธ์ของปัญหา จะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีข้อจำกัด เช่น ประชาชนขาดความรู้ ขาดทักษะความชำนาญ และขาดการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารในประเด็นที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น เป็นตัวแปรสำคัญที่ไม่ก่อให้เกิดแรงจูงใจที่ทำให้ประชาชนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในขบวนการทางสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้จาก แนวคิดของอาจารย์เดวิด ซูซูกาเนด ที่ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีปัญหาใหญ่ ๆ อยู่ 2 ประการ คือ ประการแรก เป็นเรื่องมิติของการมีส่วนร่วม ซึ่งมีทั้งเรื่องของระดับและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม เช่น การมีส่วนร่วมควรจะมีตั้งแต่เริ่มแรกของโครงการ ตลอดจนลักษณะและองค์ประกอบของผู้มีส่วนร่วม เช่น ไม่ควรสรุปความหมายให้มีผู้มีส่วนร่วมอยู่ในวงแคบ ๆ เฉพาะแต่ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเท่านั้น ประการที่สอง คือ เรื่องบริบทของการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้แก่ การเข้าถึงข่าวสารข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เรื่องของความเหมาะสมของโครงการ เป็นต้น (สุธาวัลย์ เสถียรไทย อ้างแล้ว, 2544) เป็นผลทำให้รัฐมองข้ามประชาชน เพราะคิดว่ารัฐเป็นผู้รู้ดีกว่าประชาชน และเป็นผลทำให้ประชาชนขาดแรงจูงใจในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการต่าง ๆ ของรัฐ เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะมองในแง่ของการคิดแบบสืบสาวหาเหตุหรือมองในแง่ของการคิดแบบปัจจัยสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นเรื่องสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ในการดำเนินการใด ๆ ก็ตามที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนจะเป็นพลังขับเคลื่อนในการทำให้การดำเนินการด้านสิ่งแวดล้อมไปสู่เป้าหมายปลายทางตามที่ได้วางเอาไว้ ขณะเดียวกันก็จะเป็นตัวเหนี่ยวรั้งหรืออุดรั้ง ไม่ให้การดำเนินการที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้ก้าวไปข้างหน้าหรือมีอันต้องหยุดไป ดังจะเห็นได้จากแนวคิดของจริยธรรมสิ่งแวดล้อมที่ว่า การกระทำแบบร่วมมือกันเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดูแลและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้ประสบความสำเร็จ ประชาชนทั่วไปต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทุกขั้นทุกตอน เพื่อจะได้มาวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่อาจเป็นไปได้ของกิจกรรมต่าง ๆ ของตนซึ่งมีต่อสิ่งแวดล้อม จริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อมจะต้องนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่วิถีชีวิตของผู้คน การศึกษาสิ่งแวดล้อมมีวัตถุประสงค์ที่เต็มไปด้วยความมุ่งหมายจะช่วย

สนับสนุนจริยธรรมด้านสิ่งแวดล้อม ด้วยการเน้นถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542)

ดังนั้น วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุจะช่วยให้ทราบถึงสาเหตุที่มาและปัจจัยที่เป็นตัวแปรร่วมของการไม่เข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชน ในการดำเนินงานด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา เพื่อที่จะได้เข้าไปปรับปรุงแก้ไขตรงสาเหตุที่มาปัญหา และจัดการกับตัวแปรร่วมของปัญหา อันจะเป็นผลทำให้การสร้างการมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อมได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ เพื่อที่จะนำไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

4.5.2 วิธีคิดแบบรู้คุณโทษและทางออก

นับตั้งแต่มนุษย์ถือกำเนิดขึ้นมาในโลก มนุษย์ก็ได้พยายามปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อความอยู่รอดของชีวิตเสมอมาที่ใดแห่งก็ตามที่มนุษย์เข้าไปถึง สภาพแวดล้อมของที่นั้นก็จะถูกเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของมนุษย์ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมนั้น บางอย่างเป็นสิ่งดีมีคุณประโยชน์สำหรับมนุษย์ บางอย่างเป็นโทษสำหรับสิ่งแวดล้อมซึ่งก็กลับกลายมาเป็นโทษสำหรับมนุษย์ด้วย การมองให้เห็นถึงคุณและโทษของการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องมองให้ครอบคลุมและที่สำคัญคือ ต้องเป็นธรรมแก่ทั้งสองฝ่าย คือทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อม หรือแม้แต่มองในเรื่องของมนุษย์ ก็ยังต้องมองให้เห็นทั้งมนุษย์ในปัจจุบันและมนุษย์ในอนาคตด้วย หากมองเห็นเพียงคุณค่าของมนุษย์ไม่มองเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมหรือมองเฉพาะมนุษย์ปัจจุบันไม่คำนึงถึงมนุษย์ในอนาคต ก็จะทำให้เกิดปัญหาดังเช่นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มวลมนุษยกำลังเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ปัญหาขยะ มลภาวะเป็นพิษ น้ำเน่าเสียเป็นต้น ซึ่งก็ล้วนแต่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ทั้งนั้น ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ได้ตั้งใจก็ตาม และมนุษย์ทุกคนก็ล้วนแต่มีส่วนร่วมในการทำและมีส่วนร่วมที่ต้องรับผลจากการกระทำของตน แต่มนุษย์ส่วนมากมักไม่รับผิดชอบต่อมลพิษและสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมอันเป็นผลมาจากการกระทำของตน ดังนั้นจึงเกิดกรณีการนำของเสียและของมีพิษไปทิ้งนอกประเทศ ส่งผลร้ายต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตที่ได้รับพิษภัยเหล่านั้น (กิตติภูมิ มีประดิษฐ์, 2543) เมื่อทุกคนต่างมีส่วนได้ส่วนเสียและรู้เห็นคุณโทษจากการกระทำของตน ทุกคนก็ต้องเข้ามาส่วนร่วมรับผิดชอบในการกระทำของตน เมื่อทุกคนมีส่วนร่วมกันสร้างปัญหา ทุกคนต้องเข้ามาส่วนร่วมกันในการป้องกันแก้ไขปัญหา การมองเห็นคุณประโยชน์ของสิ่งแวดล้อมที่ตนเองจะพึงได้รับ จะทำให้ประชาชนมองเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมและเข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้องผลประโยชน์ของตน เช่น การดูแลรักษาพื้นที่ป่าที่ให้ราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการดูแลร่วมด้วย และมีส่วนร่วมรับการจัดสรรผล

ประโยชน์จากการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่านั้น (อภิชาติ พันธเสน, 2542) และการมองเห็นโทษของสิ่งแวดล้อมที่จะส่งผลกระทบต่อกลับมาสู่ตัวเอง ทำให้มนุษย์รวมตัวกันเพื่อป้องกันมิให้เกิดผลกระทบต่อกลับมาสู่ตนเอง เช่น การรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อประท้วงขัดขวางมิให้นำขยะไปทิ้งในพื้นที่ของตน ในอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่และการรวมตัวกันประท้วงโครงการโรงไฟฟ้าแกลปที่จังหวัดกำแพงเพชร เป็นต้น การมองให้ครบให้เห็นแง่มุมต่าง ๆ ทั้งด้านดีด้านเสีย จะช่วยให้สามารถมองเห็นทางออกหาทางเลือกที่ดีกว่า ดังจะเห็นได้จากแนวคิดที่ว่า ท่ามกลางปัญหาทางสิ่งแวดล้อมที่หลายประเทศเผชิญ เช่นปัญหาอุณหภูมิโลกร้อนขึ้น ปัญหาไอโซนถูกทำลาย ทางเลือกสุดท้ายน่าจะอยู่ที่การหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งจะต้องมีทั้งประสิทธิภาพและดำเนินการอย่างเท่าเทียมกัน ซึ่งเห็นได้จากการที่มีองค์กรเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมบางองค์กรมีจุดมุ่งหมายที่จะกลับไปสู่สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ เหมือนดังที่มนุษย์เคยอยู่กันมาแต่ก่อน อย่างไรก็ตามในพื้นที่ส่วนมากซึ่งมีมนุษย์อยู่การกลับไปสู่สภาพเดิมนั้นคงจะเป็นไปไม่ได้ ถ้าไม่มีการทำลายปัจจัยชั้นพื้นฐานทางกายภาพและแบบแผนทางสังคมเสียก่อน เกษตรกรรม กิติ การทำเหมืองกิติ การประมงกิติ ป่าไม้กิติ การอุตสาหกรรมกิติ การขนส่งและการก่อสร้าง มักก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในสิ่งแวดล้อม และบางครั้งก็เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่อาจเรียกกลับคืนมาได้ เนื่องจากกรณีส่วนใหญ่แล้วการกลับคืนสู่สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาตินั้นเป็นจุดหมายที่แท้จริงไม่ได้ ดังนั้นจึงควรเน้นไปที่การพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นหนทางออกของการพัฒนาที่สามารถจะรักษาไว้ได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุดโดยปราศจากผลร้ายต่อสิ่งแวดล้อม (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542) จากความปรวิติต ที่เกิดจากการมองเห็นคุณโทษของการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามใจปรารถนาของมนุษย์ เปลี่ยนเป็นความกลัวของมนุษย์จะต้องเผชิญกับผลกระทบที่ตามมา เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องหันหน้ามาร่วมกันในการที่จะหาทางออก เพื่อหลีกเลี่ยงความเสี่ยงต่อผลกระทบที่จะมาถึงตน ด้วยการเปิดโอกาสและสร้างแรงจูงใจให้แก่ประชาชน เพื่อให้เข้ามามีส่วนร่วมกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และอาศัยองค์ความรู้ที่หลากหลายของประชาชนมาร่วมกันศึกษาทบทวนถึงประสบการณ์ที่ผ่านมาแล้วก็ช่วยกันวิเคราะห์เพื่อหาหนทางออก เพราะการที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เกิดจากการที่ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสาร จนสามารถที่จะวิเคราะห์ถึงผลดีผลเสียหรือมองเห็นประโยชน์และผลกระทบต่อ หรือมองเห็นทางออกที่ดีกว่า ทำให้เกิดแรงจูงใจในการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสิ่งแวดล้อม เพื่อป้องกันผลประโยชน์และป้องกันมิให้เกิดผลกระทบต่อส่งมาถึงพวกเขา เช่น การให้ความร่วมมือในการควบคุมมลภาวะทางอากาศ ความร่วมมือในการใช้เทคโนโลยีที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ความร่วมมือในการไม่ปล่อยก๊าซเรือนกระจก เป็นต้น ฉะนั้น วิธีคิดแบบรู้คุณโทษและทางออกจึงมี

ประโยชน์ต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมศึกษา เพราะจะช่วยให้ประชาชนเกิดแรงจูงใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเต็มใจในการจัดการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เนื่องจากต้องการที่จะปกป้องผลประโยชน์ของตน และไม่ต้องการให้สิ่งที่เป็นผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมส่งผลกระทบต่อตนเอง

4.5.3 วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม

ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ก่อกำเนิดขึ้นมาโดยอาศัยกระบวนการที่สลับซับซ้อนของธรรมชาติ เช่น การถ่ายเทพลังงานและสารอาหาร การไหลเวียนของน้ำและอากาศ เป็นต้น ก่อตัวกันขึ้นมาเป็นทั้งสิ่งมีชีวิต เช่น ต้นไม้ สัตว์ป่า แบคทีเรีย เป็นต้น และสิ่งไม่มีชีวิต เช่น ดิน หิน แร่ธาตุ เป็นต้น ทุกอย่างล้วนมีโครงสร้างและหน้าที่รูปแบบการทำงานของตอนที่อิงอาศัยสัมพันธ์กันกับสิ่งอื่น ๆ ต่างก็เป็นปัจจัยเกื้อหนุนพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันเพื่อดำรงไว้ซึ่งความสมดุลระหว่างกัน การทำหน้าที่ของสิ่งต่าง ๆ เพื่อรักษาไว้ซึ่งความสมดุลขององค์ประกอบอื่น ๆ ภายในระบบนิเวศเดียวกัน เรียกว่าเป็นคุณค่าแท้ของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น คุณค่าแท้ของป่าไม้ เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า เป็นตัวขับเคลื่อนให้เกิดการไหลเวียนของแร่ธาตุสารอาหาร เป็นต้น ส่วนคุณค่าของทรัพยากรที่มนุษย์นำมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นต้นนั้นเป็นคุณค่าเทียม นั่นก็หมายความว่าทรัพยากรธรรมชาติมีไว้เพื่อรักษาสมดุลของธรรมชาติ ไม่ได้มีไว้เพื่อให้มนุษย์นำมาขายเป็นสินค้า หรือไม่ได้มีไว้เพื่อให้มนุษย์นำมาดัดแปลงสร้างสรรค์ให้เป็นสิ่งของตามความต้องการของมนุษย์ การมองให้เห็นถึงคุณค่าที่แท้จริงของทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศ ซึ่งต่างมีโครงสร้างหน้าที่ของตนที่ประสานสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นปัจจัยเกื้อหนุนระบบการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด เป็นสิ่งที่มีคุณค่าที่จำเป็นต่อความสมดุลทางธรรมชาติ หากสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ไปจะทำให้ระบบนิเวศต้องเสียสมดุล ระบบแห่งความสัมพันธ์พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันก็ดำรงอยู่ไม่ได้ และไม่สามารถที่จะสรรหาสิ่งใดมาทดแทนได้ วิธีที่จะทำให้ทรัพยากรที่มีค่าเหล่านี้ให้คงอยู่ คือต้องช่วยกันดูแลรักษาจัดการให้ถูกต้องตามหลักของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากแนวคิดที่ว่าเราจะต้องยอมรับความจริงทางนิเวศว่า ในโลกนี้ไม่มีสิ่งใดมาทดแทนทุนธรรมชาติและกระบวนการทางธรรมชาติได้ วัตถุประสงค์ที่สำคัญที่สุด คือ เราต้องช่วยดูแลและพิทักษ์รักษาระบบนิเวศให้อยู่ในสภาพมั่นคงและยั่งยืนยาวนานที่สุด (ประธาน ตั้งสิกบุตร, 2542) จากแนวความคิดดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งมีคุณค่า ไม่มีสิ่งใดมาทดแทนได้ ไม่มีกระบวนการใดที่มนุษย์จะสร้างขึ้นมาทำหน้าที่แทนกระบวนการทางธรรมชาติได้อย่างแน่นอน จึงต้องการให้มนุษย์ทุกคนได้มองเห็นคุณค่าแท้ของสิ่งแวดล้อม เพื่อที่จะได้เกิดแรงจูงใจในการที่จะเข้ามาช่วยกันพิทักษ์รักษา เพื่อ

ให้สิ่งแวดล้อมได้คงอยู่และทำหน้าที่ตามกระบวนการทางธรรมชาติได้อย่างประสานสอดคล้องกัน ซึ่งจะนำไปสู่ความสมดุลของสิ่งแวดล้อมอันเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในระบบการดำรงชีวิตของมนุษย์

การที่มนุษย์ได้เข้าใจถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งแวดล้อมที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะมนุษย์ไม่สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากสิ่งแวดล้อม ขณะที่สิ่งแวดล้อมนั้นอยู่ได้โดยไม่ต้องมีมนุษย์ จะทำมนุษย์เกิดความตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ซึ่งเมื่อเห็นคุณค่าก็จะเกิดแรงจูงใจในอันที่จะนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดหลักการทางจริยธรรมสิ่งแวดล้อมของ Miller G. Tyler ที่ว่า การกระทำใด ๆ ก็ตามที่จะก่อให้เกิดผลเสียแก่สิ่งแวดล้อมมนุษย์จะต้องร่วมกันป้องกันไม่ให้เกิดขึ้น เราควรจะป้องกันและรักษาระบบนิเวศของป่าไม้ให้อยู่รอดจากการรุกราน โดยการย้ายถิ่นหรือการเปลี่ยนแปลงสภาพทางนิเวศวิทยาซึ่งเป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ เราควรจะใช้ทรัพยากรเพียงพอเพื่อฐานแห่งความยั่งยืนและต้องช่วยกันเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศที่เสียไปให้อุดมสมบูรณ์เช่นเดิม (กิตติภูมิ มีประดิษฐ์ อ้างแล้ว, 2543) แนวคิดในเรื่องคุณค่าแท้-คุณค่าเทียมนี้ มักจะเห็นได้จากการที่ประชาชนรวมกลุ่มกันต่อต้านโครงการของรัฐบาลในหลาย ๆ โครงการ เช่น โครงการโรงไฟฟ้าหินกูด โครงการโรงไฟฟ้าบ่อนอก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ โครงการท่าเหมืองถ่านหินลิกไนท์ ที่อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่ และโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น เป็นต้น ชาวบ้านที่รวมกลุ่มกันมาประท้วงต่อต้านโครงการเหล่านี้ เพราะทุกคนได้เล็งเห็นถึงคุณค่าแท้คือวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อมรอบตัวของพวกเขา เช่น สภาพแวดล้อมธรรมชาติที่งดงามปราศจากมลภาวะ ประโยชน์ที่ได้จากการหาของป่า เป็นต้น ล้วนแต่เป็นสิ่งทรงคุณค่าต่อวิถีการดำเนินชีวิต หากปล่อยให้โครงการของรัฐดังกล่าวเข้าไปจะทำให้วิถีชีวิตของพวกเขาต้องเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่ถูกเปลี่ยนแปลงไป พวกเขาปฏิเสธความเจริญทางวัตถุที่รัฐหยิบยื่นให้ ปฏิเสธคุณค่าทางเศรษฐกิจที่เป็นเพียงคุณค่าเทียมที่พวกเขาพึงได้รับ ซึ่งไม่ใช่สิ่งจำเป็นต่อวิถีชีวิตของพวกเขา และไม่คุ้มกับความสูญเสียวิถีแห่งการดำรงชีวิตที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จึงรวมตัวกันต่อต้านไม่ให้โครงการของรัฐหลาย ๆ โครงการเข้าไปในพื้นที่ของพวกเขา วิธีคิดเชิงคุณค่าแท้-คุณค่าเทียมจึงทำให้ชาวบ้านเกิดแรงจูงใจในการเข้าไปมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อม เพื่อป้องกันพิทักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมและเพื่อป้องกันโอกาสที่จะมีชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติแวดล้อมที่งดงามไม่ให้เสียไป

ดังนั้นวิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม จึงช่วยให้ประชาชนเกิดแรงจูงใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เพราะได้ตระหนักถึงคุณค่าแท้ของสิ่งแวดล้อมที่มีความจำเป็นต่อวิถีการดำรงชีวิต และตระหนักถึงคุณค่าเทียมที่มักเป็นผลเสียมากกว่าผลดีและ

เป็นสิ่งส่วนเกินของวิถีการดำเนินชีวิตความตระหนักรู้ในคุณค่าที่สำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่จะเป็น การสร้างโอกาสและแรงจูงใจของบุคคลให้เข้าไปมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการพิทักษ์รักษาสิ่งที่ทรง คุณค่าเอาไว้ให้อยู่กับตนตราบนานเท่านาน ซึ่งจะมีประโยชน์ต่อการพัฒนาแนวคิดเรื่องการมีส่วน ร่วมทางสิ่งแวดล้อมศึกษา เพราะถ้าบุคคลได้รู้เข้าใจถึงคุณค่าแท้-คุณค่าเทียมของสิ่งแวดล้อม การจะสร้างโอกาสและแรงจูงใจให้เข้าไปมีส่วนร่วมทางสิ่งแวดล้อมก็ทำได้ง่าย

4.5.4. วิถีคิดแบบอุปมาปลุกเร้าคุณธรรม

จากประสบการณ์ทั่วไปที่ได้จากการเร่งรัดพัฒนาที่ผ่านมา ทำให้ทุกฝ่ายได้ประจักษ์แจ้ง ร่วมกันว่าการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้เกิดความผิดพลาดอย่างใหญ่หลวงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งเห็นได้ จากการที่ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมสูญทางสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมสภาพสังคมเสื่อมทราม คุณภาพ ชีวิตก็ทรุดโทรมลงเรื่อย ๆ และสุดท้ายแม้แต่โอกาสของมนุษย์ชนรุ่นต่อ ๆ ไปที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกที่ สดสวยงดงามก็สิ้นหวัง ทำให้หลายฝ่ายแสดงความวิตกกังวลไปต่าง ๆ นานา ในขณะที่การ พัฒนาได้ก้าวมาไกลเกินกว่าที่จะหวนกลับ จึงทำให้มนุษย์พยายามคิดหาแนวทางใหม่ ๆ เพื่อเป็น ทางออกหรือทางเลือกสำหรับการมีชีวิตในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม โดยที่ไม่จำเป็นต้องหยุดการ พัฒนา จนกระทั่งได้แนวคิดเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่ต้องการสร้างโอกาสและแรงจูงใจให้แก่ ประชาชนให้หันมาร่วมมือร่วมใจกัน ในการที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์และ สังคม โดยไม่ส่งผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม ดังจะเห็นได้จากแนวคิดหลักของการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ ว่า การพัฒนาเพื่อบรรลุถึงความต้องการของมนุษยชาติในปัจจุบัน (โดยเฉพาะคนยากจน) ขณะ เดียวกันก็จะต้องไม่เป็นการลดทอนหรือเบียดบังโอกาสที่จะบรรลุความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ในรุ่นต่อไปด้วย (มูลนิธิโลกสีเขียว, 2537) แนวคิดดังกล่าวได้ปลุกเร้าไม่ต้องการให้ทุกคนเกิด ความรู้สึกหดหู่หรือท้อแท้ เพราะมองเห็นภาพของการพัฒนาที่ผ่านมาแต่อุปสรรคปัญหา แต่เป็น การปลุกเร้าคุณธรรม ที่ต้องการให้ทุกคนมีความหวังเกิดแรงจูงใจที่จะร่วมกันมุ่งหน้าพัฒนาต่อไป โดยมุ่งเน้นไปที่การจัดการระบบเศรษฐกิจและสังคมควบคู่ไปกับการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อ ให้เกิดประโยชน์ที่ทุกคนพึงได้รับ (ประสาน ตั้งสิกบุตร, 2542) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนอง ความต้องการของมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต และในการที่จะให้การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ บรรลุถึงเป้าหมายที่แท้จริงได้ จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน ผู้ซึ่งมีส่วนในการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เพราะกิจกรรมทุกอย่างของประชาชนล้วนต้องอาศัยสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ้น ประชาชนจึงถือว่ามิบทบาทสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งจะเห็นได้จากแนวคิดที่ ว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเริ่มจากตนเอง โดยการพัฒนาลingkunganในบ้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน และสิ่งแวดล้อมในสังคม โดยให้ความรู้ความเข้าใจ การอบรมให้ทราบถึงปัญหา สาเหตุของปัญหา

และผลกระทบของปัญหาสิ่งแวดล้อม การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การป้องกันและแก้ไขปัญห
 สิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความรอบรู้ว่สิ่งใดผิด สิ่งใดถูก สิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ มีจิตสำนึก
 เพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ดังนั้นแนวคิดเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึง
 เป็นแนวคิดแบบอุปมาอุปไมยที่ควรนำมาใช้ กล่าวคือ ไม่มองการพัฒนาเป็นสิ่งที่เลวร้าย จนเกิดความ
 วิตกกังวลจิตใจหดหู่จนไม่อยากจะคิดไม่อยากจะพัฒนาต่อไป แต่ทำให้เกิดแรงจูงใจคิดที่จะมุ่งมั่น
 พัฒนาต่อไปไม่ทอดทิ้งกับอุปสรรคปัญหา แต่สร้างสรรค์หาหนทางในการพัฒนาในรูปแบบใหม่ให้
 เกิดการพัฒนาที่ครอบคลุมและยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม สนับสนุนให้เกิด
 ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองเพื่อส่วนรวม วิธีคิดแบบอุปมาอุปไมย จะช่วย
 ทำให้บุคคลมีความคิดที่สร้างสรรค์พัฒนา ไม่มองโลกในแง่ร้ายจนเกินไป อันจะเป็นผลทำให้จิต
 ใจหดหู่ทอดทิ้ง แต่จะก่อให้เกิดแรงจูงใจในการที่จะทำสิ่งที่ดีงามร่วมกัน ไม่ปิดกั้นโอกาสของตน
 และผู้อื่น พร้อมทั้งจะเข้าไปมีส่วนร่วมคิดร่วมทำเพื่อสร้างสรรค์พัฒนาในสิ่งที่ดีงามเพื่อความยั่งยืน
 ของสิ่งแวดล้อมอย่างเต็มที่

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 Copyright© by Chiang Mai University
 All rights reserved